

**Міністерство інфраструктури України
Державний економіко-технологічний університет транспорту**

**Факультет економіки та менеджменту
Кафедра «Суспільні та гуманітарні науки»**

Т.С. Бердій

ПСИХОЛОГІЯ

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
до семінарських занять і самостійної роботи студентів**

Київ 2012

УДК

Бердій Т.С.

Психологія : методичні рекомендації до семінарських занять та самостійної роботи - К.: ДЕТУТ, 2012. - 66 с.

Методичні рекомендації до семінарських занять та самостійної роботи мають на меті зорієнтувати студентів у вивченні основних тем та засвоєнні категоріального апарату психології, а також накопичувати та інтегрувати теоретичний матеріал навчальної дисципліни і успішно використовувати її під час навчання, практики, професійної діяльності тощо.

Методичні рекомендації до семінарських занять та самостійної роботи з психології для студентів всіх факультетів денної та заочної форм навчання ДЕТУТ .

Розглянуто та затверджено на засіданні кафедри «Суспільні та гуманітарні науки» протокол № 7 від 2.03.11 та рекомендовано до друку на засіданні методичної ради ФЕМ (протокол №7 від 4.05.11)

Автор: Бердій Т.С. к.ф.н., доцент

Рецензенти:

Рябова В.О., доцент кафедри «Суспільних дисциплін» Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана Конашевича-Сагайдачного, кандидат педагогічних наук

Пічкур Т.В., доцент кафедри «Екології та безпеки діяльності» Державного економіко-технологічного університету транспорт, кандидат історичних наук

ЗМІСТ

Вступ.....	4
I. Загальні методичні рекомендації щодо підготовки до семінарських занять.....	6
II. Плани семінарських занять і методичні рекомендації для їх підготовки	8
III. Методичні рекомендації щодо самостійної роботи студентів.....	11
IV. Контрольні запитання для заліку.....	41
V. Модульно - рейтингова схема оцінювання знань	43
VI. Список рекомендованої літератури до вивчення курсу.....	47
VII. Термінологічний словник.....	49

Вступ

В сучасних умовах система психологічних знань стає все більш необхідною для підготовки фахівців вищої кваліфікації з усіх спеціальностей. Курс «Психологія» має на меті ознайомити студентів з основними поняттями та категоріями психології, історією її розвитку та актуальними напрямками сучасних досліджень, а також сприяти формуванню вмінь та навичок, необхідних як у професійній діяльності, так і повсякденному життю людини. Без знання і розуміння психологічних закономірностей неможливо ефективно діяти на виробництві, у науці, медицині, мистецтві, спорті тощо. Дисципліна «Психологія» включена до змісту професійної підготовки студентів вищих технічних навчальних закладів з метою освоєння психологічних знань, умінь і навичок, які є засобом досягнення професійних успіхів, розв'язання різноманітних виробничих і життєвих проблем.

Запропонована програма курсу «Психологія» призначена для студентів ДЕТУТ усіх спеціальностей денної та заочної форм навчання, її засвоєння передбачає опанування майбутніми фахівцями новітніми психологічними концепціями, навичками і вміннями спілкування і керування людьми в колективах. Програма навчальної дисципліни складена на основі вимог галузевого стандарту вищої освіти відповідно до навчального плану.

Метою дисципліни є засвоєння студентами понятійно-категоріального апарату психології; основних етапів розвитку психології як науки; ознайомлення з досягненнями сучасної вітчизняної і зарубіжної психологічної науки, які є необхідною умовою розвитку особистості, формування активної життєвої позиції, самовдосконалення і особистісної самореалізації, пізнання інших людей.

Завдання дисципліни:

- ✓ знати передумови виникнення, історію розвитку та сучасний стан психології як науки;

- ✓ сформувати знання закономірностей, механізмів, чинників та особливостей розвитку та функціонування психічних явищ і процесів;
- ✓ розвинути уявлення про взаємозв'язок психічних процесів;
- ✓ здійснювати психологічний аналіз діяльності, поведінки і спілкування людей;
- ✓ набути необхідних в майбутній практичній діяльності спеціаліста умінь і навичок психологічної взаємодії в професійній діяльності.

Після вивчення курсу «Психології» студенти повинні :

- ✓ орієнтуватися в етапах розвитку психологічної науки;
- ✓ мати цілісне уявлення про виникнення, сутність, функціонування й структуру психічного відображення в процесах діяльності людини;
- ✓ знати закономірності психічних явищ і їх взаємозв'язок;
- ✓ розрізняти свідомі та несвідомі форми прояву психіки та знати їх основні особливості;
- ✓ використовувати психологічні методи вивчення особистості та колективу;
- ✓ вміти застосовувати психологічні знання в повсякденному житті і при здійсненні професійної діяльності;
- ✓ оцінювати і приймати належні рішення на основі знань законів функціонування психічних явищ.

I. ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття є однією з основних форм навчання, важливою ланкою в загальній системі навчального процесу. Воно проводиться з основних, найважливіших тем навчальної програми.

При підготовці до семінару студенти повинні вивчити та зрозуміти теоретичний матеріал, викладений на лекціях викладачем. Основна увага має приділятися опрацюванню студентами рекомендованої літератури. Список літератури додається до кожної теми курсу. Це допоможе чітко визначити понятійно-категоріальний апарат, якими оперує така навчальна дисципліна як психологія ділового спілкування. У плані семінарських занять спеціальним пунктом виділені основні категорії та поняття, які необхідно використовувати під час обговорення основних питань семінарського заняття. Опрацювання теоретичного матеріалу дозволить ознайомитись з основними підходами вітчизняних та зарубіжних фахівців до тих тем, що виносяться на обговорення на семінарі.

Семінар є одним з видів контролю наявності та якості знань студентів, тому під час підготовки до семінарського заняття, студенти повинні використовувати конспект лекцій, рекомендовану літературу, самостійно розробити доповіді по кожному питанню і мати в своєму конспекті тези кожного питання, щоб користуватися ними під час виступу на семінарі і під час відповідей на поставлені запитання. Високу оцінку студент отримує тоді, коли він вільно володіє матеріалом, орієнтується в даній темі, висвітлює питання своїми словами, а не читає відповіді на них не відриваючись від тексту.

Під час проведення семінарського заняття використовуються різні форми й методи. Викладач використовує найпоширеніші та найефективніші завдання; питання щодо самостійної роботи, завдання та вправи різних видів, навчальні ігри, реферати та доповіді, тестування тощо.

Виконання завдань студентами – це елемент активної творчої форми навчання. Завдання – це те, що потрібно виконати. Різновидами завдань є питання, дослідницькі завдання.

Зміст реферату повинен як найповніше розкривати суть проблеми з теоретичними узагальненнями і практичними висновками. Написання реферату завершують за кілька днів до семінару з тим, щоб студенти мали можливість з ним ознайомитись і підготуватися до обговорення. На виступ з рефератом відводиться до 10 хвилин навчального часу. Тільки високий рівень підготовки студентів дозволить забезпечити глибоке засвоєння проблеми і творче обговорення всіх питань.

Основною формою проведення семінару є виступи студентів за власним бажанням з питань, що виносяться на семінар у поєднанні з опитуванням викладачем. Виступ слухача може бути присвячено розкриттю одного з питань семінару або ж охоплювати його частину. Кожен студент має право доповнювати або уточнювати доповідь свого попередника. Для виступу відводиться до 5-7 - ми хвилин, а для доповнення або уточнення - до 3-х хвилин. Як показує досвід, найвищі результати семінару досягаються тоді, коли він проводиться у формі вільної бесіди. З метою інтенсифікації заняття і перевірки рівня підготовки студентів може проводитися усне або письмове опитування (тестування).

Заохочуються самостійні творчі виступи студентів з доповідями або науковими повідомленнями. Теми таких виступів можуть виходити за рамки семінару. Всі виступи проводяться у вільній усній формі з широким використанням схем, таблиць, карт, слайдів. Доповіді, виступи, результати усного та письмового опитування оцінюються викладачем. Оцінки заносяться в журнал навчальної групи.

II. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I. Семінарське заняття 1. Предмет психології та основні етапи її розвитку – 2 год.

Мета: ознайомлення з предметом психології як науки; основними етапами її розвитку; класифікацією методів психології та напрямками в сучасній психології.

План

1. Предмет психології як науки.
2. Основні етапи розвитку психології.
3. Психіка і мозок.
4. Методи психології та їх класифікація.
5. Сучасна психологія та її напрями.

Поняття і категорії теми: психологія, психіка, суб'єкт, об'єкт, онтогенез, філогенез, свідомість, несвідоме, підсвідоме, психоаналіз, гештальтпсихологія, біхевіоризм, генетична психологія, гуманістична психологія, когнітивна психологія, метод, лонгitudний метод, комплексний метод, спостереження, експеримент, тест, емпіричні методи, анкета.

Пошукові питання для обговорення

1. Що є предметом психології? Які групи явищ вивчає психологічна наука?
2. Назвіть основні завдання психології.
3. Що таке психічне відображення?
4. Чому психічні явища є суб'єктивними?
5. В чому сутність рефлексивної природи психіки?
6. Які функції виконує психіка?
7. Чому свідомість є вищим рівнем розвитку психіки?
8. В чому виявляється несвідоме? Який зв'язок свідомого й несвідомого?
9. Які основні принципи психології?
10. Назвіть основні особливості методів психологічної науки.
11. В чому сутність концепції психоаналізу?
12. Що є об'єктом вивчення психології біхевіоризму?

13. Які особливості гуманістичної психології?
14. Назвіть основні етапи розвитку психологічної науки.

Теми рефератів

1. Науковий етап в історії психології.
2. Принципи психології.
3. Психологія в системі наук.
4. Особливості психологічного експерименту.
5. Тести в психології.

Тестові завдання

1. Що є об'єктом психології?

- 1) біологічне;
- 2) психічне;
- 3) фізичне;
- 4) соціальне.

2. Що таке психіка?

- 1) явища свідомості;
- 2) суб'єктивне відображення об'єктивної дійсності;
- 3) внутрішній світ людини, її духовне життя;
- 4) апарат керування поведінкою.

3. Підсвідомість – це:

- 1) певні пласти психіки, проміжні між свідомим і несвідомим;
- 2) регуляція поведінки суб'єкта;
- 3) ставлення до об'єктивної дійсності;
- 4) генетичний підхід до психічних явищ.

4. Основні теоретичні принципи психології

- 1) генетичний;
- 2) вчинковий;
- 3) принцип єдності психіки та діяльності;
- 4) принцип діалектики;
- 5) принцип детермінізму.

5. Кого вважають основоположником експериментальної психології?

- 1) В. Джеймс;
- 2) І. Сеченов;
- 3) В. Вундт;
- 4) Е. Ребер.

6. Основні напрями сучасної психології:

- 1) психоаналіз;
- 2) детермінізм;
- 3) когнітивна психологія;
- 4) гуманістична психологія.

7. Представники генетичної психології:

- 1) П. Лесгафт;
- 2) Ж. Піаже;
- 3) З. Фройд;
- 4) С. Максименко.

8. Представниками біхевіоризму є:

- 1) Г. Олпорт;
- 2) А. Маслоу;
- 3) Дж. Уотсон;
- 4) Б. Скіннер.

9. Представниками гештальтпсихології є:

- 1) І. Павлов;
- 2) М. Вертгаймер;
- 3) В. Келер;
- 4) К. Коффка.

10. Основними категоріями психології є:

- 1) особистість
- 2) матерія
- 3) спілкування
- 4) образ.

Література: Основна [1; 2, 4, 5]; додаткова [2, 5, 7, 11; 15]

Методичні рекомендації студентам щодо підготовки семінарського заняття

При вивченні першої теми студентам потрібно зрозуміти, що особливості психології як науки, обумовлені передусім особливостями саме психічної реальності. З того факту, що психічна реальність має особливий статус в людському житті, витікає її непересічне значення психологічних знань для людини. Кожна людина є світом і цей світ - психічний. Він має певні закономірності вивченням яких і займається психологія.

Екскурс в історію психології дозволить виокремити основні етапи її розвитку та зміну предмета вивчення. Предмет сучасної психології- **психіка** людини, її **індивідуальний світ**, взятий у психологічних закономірностях його виникнення, розвитку, прояву, функціонування та згасання.

При підготовці третього питання важливо зосередитись на тому, що психіка невідривна від функціонування **мозку**, який є важливою умовою її існування. Але необхідно усвідомити, що мозок - це орган психічної діяльності, а не її джерело, бо розкриття руху нейродинамічних процесів не дає ще даних про те, що саме людина відчуває, сприймає, уявляє, про що і як вона думає, до чого прагне, які цілі ставить перед собою, якими інтересами, поглядами, переконаннями керується у своїй поведінці. **Мозок** - лише **умова** виникнення психіки, її розвитку, а також її патології та інволюції. Психічна діяльність має свою власну природу та свої закономірності і є вищим проявом психічної активності.

Як і будь-яка інша наука, психологія використовує систему методів дослідження. Необхідно уявити, що отримання фактів у психології пов'язане з певними труднощами. Людина не має прозорої та чіткої картини складної будови індивідуального світу з усім його багатством. Ці труднощі пов'язані: 1) зі скритістю процесів, які відбуваються у мозку; 2) недоступністю прямого чуттєвого сприйняття психічного процесу, акту як сторонньому спостерігачу, так і носію цього процесу, акту; 3) непредставленістю внутрішньої динаміки тих змін у станах органа-носія, який реалізує даний процес. Тому психологія використовує чотири групи методів: організаційні, емпіричні, методи обробки даних та інтерпретаційні методи. Студенти можуть відобразити методи в табличному вигляді.

При вивченні останнього питання теми необхідно звернути увагу на школи та напрями у психологічній науці. Це: **біхевіоризм, генетична психологія, гештальтпсихологія, психоаналіз, когнітивна психологія, гуманістична психологія, психологія діяльності** тощо. В цих школах нерідко існують кардинально протилежні погляди на предмет психології залежно від світоглядних переконань, методологічних підходів, наукових традицій.

Семінарське заняття 2. Сенсорно-перцептивні форми освоєння дійсності. Увага – 2 год.

Мета: ознайомлення з відчуттями та сприйманнями, які є джерелами чуттєвого пізнання і складають основу розвитку психіки людини, сутністю та різновидами пам'яті.

План

1. Відчуття, їх класифікація та властивості.
2. Природа сприймання.
3. Класифікація сприймань.
4. Ілюзії сприймання
5. Увага, її види та властивості.

Поняття і категорії теми: відчуття, екстероцептивні відчуття, інтероцептивні відчуття, пропріоцептивні відчуття, кінестезичні відчуття, статичні відчуття, адаптація, сенсibiliзація, синестезія, контраст відчуттів, інтенсивність, взаємодія відчуттів, якість, тривалість, інтенсивність, аналізатор, сприймання, предметність, цілісність, апперцепція, ілюзії сприйняття, константність, вибірковість, сприймання простору, сприймання часу, сприймання руху, сукцесивні сприйняття, симультанні сприйняття, увага, концентрація, стійкість, розподіл, переключення, коливання, мимовільна увага, довільна увага, зовнішня увага, внутрішня увага.

Пошукові питання для обговорення

1. Яку роль відіграють відчуття та сприймання в життєдіяльності людини?
2. В чому полягає єдність і відмінність відчуттів і сприймань?
3. Які основні властивості відчуттів і сприймань?
4. Який вплив на сприймання минулого досвіду людини?
5. У чому виявляється активний характер відчуттів і сприймань у взаємодії людини з оточуючим середовищем?
6. Що таке ілюзія у сприйманні?
7. Які існують види уваги?
8. Які основні властивості уваги?
9. Які функції уваги в навчанні і трудовій діяльності?
10. Чим визначається відбір інформації, що надходить у мозок з навколишнього середовища?
11. Чим відрізняються «нижчі» і «вищі» форми уваги?

12. Об'єкти мають тим більше шансів привернути увагу, чим вони:

- а) новіші;
- б) складніші;
- в) інтенсивніші;
- г) пов'язані з вашими потребами.

Теми рефератів

1. Специфіка сенсорних процесів.
2. Компенсаторні можливості відчуттів
3. Специфіка перцептивних процесів.
4. Сутність аперцепції.
5. Види сприйняття за формами існування матерії.
6. Розвиток чуттєвої сфери людини в сучасних умовах науково-технічного прогресу.
7. Особливості сприймання реклами.
8. Розвиток та шляхи формування уваги.

Методики психологічного дослідження відчуттів, сприймань та пам'яті.

Методика 1. Дослідження ролі відчуттів

Мета: встановити відмінності відчуттів від сприймання при тактильному розпізнаванні предметів

Матеріал та обладнання: набір дрібних предметів для тактильного розпізнавання (вата, ключ, гудзик тощо), пов'язка для очей, секундомір.

Методика 2. Вивчення лінійного окоміру

Мета: аналіз точності лінійного окоміру

Матеріал та обладнання: Стандартний аркуш паперу, на якому намальовані два відрізки: 1 - 108 мм, 2 - 150 мм, 3 - пряма, обмежена зліва; 4 - прямокутна вісь ординат довжиною 126 мм і відрізок - 21 мм; 5 - коло діаметром 30 мм (розміри не повідомляються). Об'єкти розташовані таким чином, щоб початок кожного відрізка знаходився в різних точках аркуша. Лінійка.

Інструкція. Необхідно виконати, не використовуючи лінійку, такі завдання:

1. Розділити перший відрізок на 4 рівні частини.
2. Розділити другий відрізок на 3 рівні частини.
3. Відзначити від точки вправо відрізок довжиною 45 мм.
4. Відкласти по осях ординат відрізки, рівні за довжиною розташованому в правій нижній частині листа.
5. Поставити точку в центрі кола.

Обробка результатів: Виміряйте величину помилок (відхилень від заданих параметрів у мм). Обчисліть сумарну величину помилок в мм, яка є показником успішності. Проведіть порівняльний аналіз точності лінійного окоміру у студентів групи. Для цього необхідно скласти таблицю всіх показників, обчислити середнє значення по групі.

Методика 3. Визначення вибіркової уваги. Проба Мюнстерберга.

Мета: визначити вибірковість уваги.

Матеріал та обладнання: таблиця Мюнстерберга, секундомір. Інструкція. Необхідно серед рядків літер підкреслити слово. Враховується якість і час виконання. На виконання відводиться 2хв. В таблиці 25 слів.

Методика 4. Концентрація уваги. Тест Пьєрона-Рузера.

Мета дослідження: визначити рівень концентрації уваги.

Матеріал й устаткування: бланк тесту Пьєрона-Рузера, олівець і секундомір.

Інструкція. В тесті із зображеними квадратом, трикутником, колом і ромбом. за сигналом «Почали» розставити як мога швидше і без помилок такі знаки: у квадрат - плюс, в трикутник - мінус, в коло - нічого і в ромб - крапку. На роботу відпущено 60 секунд. За сигналом «Стоп!» знаки не розставляють.

Література: Основна [1; 3, 6, 5]; додаткова [1, 2, 4, 5, 10; 13]

Методичні рекомендації студентам щодо підготовки семінарського заняття

При вивченні першого питання слід звернути увагу на те, що відчуття є елементарною, первинною формою відображення дійсності. Завдяки чуттєвості ознаки предметів (запахи, форма, колір) набувають сигнального значення. Чим розвинутіші органи почуттів, тим більше можливостей відображати вплив зовнішнього середовища. Слід розрізняти подразники,

адекватні для даного органу відчуттів і неадекватні для нього. Спеціалізація органів відчуттів до відображення того або іншого вигляду енергії, певних властивостей предметів або явищ дійсності - продукт тривалої еволюції, а самі органи відчуттів - продукт пристосування до впливів зовнішнього середовища. Адекватне відображення реальності на сенсорно-перцептивному рівні потрібне з еволюційно-історичної точки зору.

Слід акцентуватись на тому, що відчуття і сприймання тісно пов'язані між собою. Вони є чуттєвим відображенням об'єктивної реальності, існуючої незалежно від свідомості, на основі впливу її на органи почуттів: в цьому їх єдність. Але реальні процеси відображення зовнішнього світу виходять за межі елементарних форм. Людський мозок має справу не з окремими відчуттями, а з цілісними образами предметів та явищ. Студенти повинні усвідомити, що виникнення цілісного образу ґрунтується на спільній роботі сенсорної системи, синтезі окремих відчуттів у складні комплексні системи. Сприймання - усвідомлення чуттєво даного **предмет а або явища**; в сприйманні відбивається світ людей, речей, явищ, наповнених певним значенням і включених у багатоманітність стосунків; тоді як **відчуття** - відображення окремої чуттєвої якості або недиференційовані враження від навколишнього світу. В цьому сенсі відчуття і сприймання розрізняються як дві різні форми або два різноманітних ставлення свідомості до предметної дійсності. Відчуття і сприймання, таким чином, мають спільні риси, але і є різними психічними процесами. Для кращого освоєння матеріалу студентам пропонується користуватися класифікаціями відчуттів і сприймань, які в схематичному вигляді були надані на лекції. Досить цікавим є матеріал, який повинні використати студенти при підготовці четвертого питання.

Характеризуючи увагу треба зрозуміти її особливість – відсутність власного продукту у вигляді тих чи інших ознак образів світу. Тому призначення уваги полягає в тому, щоб створювати і втілювати ці образи. Тобто функція уваги не пізнавальна, а регулятивна. Її продуктом є не образ, а

підвищення ефективності підконтрольної дії за рахунок зіставлення її процесу з цим образом.

Студентам необхідно виокремити і освоїти три головні функції уваги: спрямованість діяльності; зосередження та заглиблення в діяльність; контроль та регуляція діяльності. Ці функції свідчать про те, що увага не має власного пізнавального змісту, а лише допомагає діяльності інших пізнавальних процесів. Треба звернути увагу на існуючі літературі теорії та концепції уваги і провести їх аналіз. Також виокремити види уваги та її головні властивості, так як правильно зрозуміти феномен уваги можна лише в сукупності всіх його властивостей.

Семінарське заняття 3. Раціональні форми освоєння дійсності – 2 год.

Мета: ознайомлення з пізнавальними процесами, що посідають головне місце в пізнавальній діяльності – мисленням, пам'яттю та уявою.

План

1. Мислення та його операції.
2. Форми мислення та його різновиди.
3. Індивідуальні особливості мислення.
4. Поняття і різновиди пам'яті.
5. Уява та її різновиди.

Поняття і категорії теми: мислення, форма мислення, рефлексія, поняття, судження, умовивід, наочно-дійове мислення, наочно-образне мислення, абстрактне мислення, порівняння, абстракції, узагальнення, аналіз, синтез, класифікація, інтелект, систематизація, аналітичне мислення, інтуїтивне мислення, творче мислення, репродуктивне мислення, уява, аглютинація, літота, гіперболізація, типізація, схематизація, активна уява, пасивна уява, довільна уява, мимовільна уява, пам'ять, запам'ятовування, зберігання, відтворення, мимовільна, довільна, оперативна пам'ять, емоційна пам'ять, образна пам'ять, моторна пам'ять, мнемоніка.

Пошукові питання для обговорення

1. Яка роль пам'яті у психічному житті людини?
2. Дайте характеристику процесів пам'яті.
3. Які існують різновиди пам'яті?
4. В чому виявляються індивідуальні відмінності пам'яті?
5. В чому виявляється специфіка мислення як вищої форми пізнавальної діяльності?
6. В чому відмінність абстрактного й чуттєвого пізнання?
7. Охарактеризуйте поняття "мислення" і "інтелект".
8. Які є головні операції мислення?
9. В чому відмінність понять від уявлень як форм пізнання?
10. За якими принципами відбувається розподіл мислення на види?
16. В чому специфіка відображення дійсності в уяві?
17. В чому принципова відмінність продуктивної й репродуктивної уяви?

18. Які є основні прийоми уяви?
19. Які ви знаєте види уяви?
20. В чому відмінність уяви від фантазії?
21. Які особливості мрії як різновиду творчої уяви?

Теми рефератів

1. Мислення та уява.
2. Мислення як пізнавальний процес.
3. Мислення та мова.
4. Закономірності онтогенезу мислення.
5. Проблема штучного інтелекту.
6. Мислення і функціональна асиметрія мозку.
7. Проблема розвитку та тренування пам'яті.
8. Мнемонічні прийоми.

Методика 1. Дослідження швидкості мислення

Мета: визначити темп виконання орієнтовних і операціональних компонентів мислення.

Матеріал та обладнання: бланк зі словами, в яких пропущені букви, секундомір.

Інструкція. Вставити в слова пропущені літери. Кожен прочерк означає одну пропущену букву. Слова повинні бути іменниками, загальними, в однині. На виконання завдання дається 3 хв.

Обробка та інтерпретація результатів. Підрахувати кількість правильно складених слів.

Показником швидкості мислення і одночасно показником рухливості нервових процесів виступає кількість складених слів:

- Менше 20 слів - низька швидкість мислення і рухливість нервових процесів;
- 21-30 слів - середня швидкість мислення і рухливість нервових процесів;
- 31 слово і більше - висока швидкість мислення і рухливість нервових процесів.

Методика 2. Дослідження аналітичності мислення

Мета дослідження: визначити рівень розвитку аналітичності індуктивного мислення в умовах обмеженого часу.

Матеріал й устаткування:

бланк з 15 рядами чисел за певною закономірністю (варіант VI субтеста шкали Р. Амтхауера), ручка і секундомір.

Процедура дослідження

До початку дослідження бланки повинні бути покладені перед учасниками тестування на стіл лицьовою стороною вниз, щоб до надання інструкції вони їх не розглядали і не вивчали.

Інструкція: На бланках, що знаходяться перед Вами, надруковані ряди чисел. Спробуйте визначити, за якою закономірністю складено кожен з 15 запропонованих рядів чисел. Продовжте кожен ряд, дописавши в ньому ще два числа. На роботу відводиться 7 хвилин. Не затримуйтеся довго на одному ряду, якщо не можете правильно визначити закономірність, переходьте до наступного ряду, а якщо залишиться час, то знову повернетеся до важкого ряду чисел. Продовжувати ряд потрібно по відношенню до останнього числа, що є в цьому ряду.

Після закінчення 7 хвилин надається команда: «Стоп!»

Обробка результатів

Обробка результатів проводиться за допомогою ключа - таблиці з готовими відповідями. У ході опрацювання результатів підраховується кількість правильно вирішених випробуваним рядів. Якщо записано у якомусь ряду тільки одне число, хоча воно і правильне, ряд вважається незакінченим.

Аналіз результатів

Рівень розвитку аналітичності мислення визначається за кількістю правильно вирішених рядів чисел.

Якщо 14 - 15 рядів, то аналітичність дуже висока або відмінна; якщо 11 - 13 - висока або добра;

якщо 8 - 10 - аналітичність середня або задовільна; якщо 7 - аналітичність низька або погана;

якщо 5 і менше, то аналітичність дуже низька або дуже погана.

Методика 3

Мета: виявити переважаючий обсяг пам'яті при демонстрації словесного матеріалу

Матеріал та обладнання: чотири набори слів, що виражають конкретні поняття, ручка, секундомір.

1. Експериментатор чітко, з інтервалом в 3 с., читає слова для запам'ятовування

Після 10с. паузи дається сигнал «Пишіть»!

2. Експериментатор послідовно демонструє слова, написані на картках, інтервал між словами 3 с.

Після 10 с. паузи дається сигнал «Пишіть»!

3. Після 5хв. перерви, пропонується слухати слова і прописувати їх ручкою у повітрі.

Після 10 с. паузи дається сигнал «Пишіть»!

4. Через 10 хв. проводять четвертий дослід. Читають слова і пропонують їх записувати на аркуші, а після запису десятого слова перевертають аркуш і через 10с. за сигналом «Пишіть» написати слова.

Обробка результатів: показником обсягу пам'яті є кількість правильно відтворених слів.

Методика 4

Мета: визначити обсяг короткочасного запам'ятовування за методикою Джекобсона.

Матеріал й устаткування: бланк з чотирма наборами рядів чисел, аркуш для запису, ручка і секундомір.

Експериментатор зачитує один з наборів наступних цифрових рядів.

Після прочитання кожного ряду через 2-3 с. по команді "Пишіть!" на аркуші для записів відтворюють елементи ряду в тому ж порядку, в якому вони зачитувалися. У кожній серії незалежно від результату читаються всі сім рядів. Інтервал між серіями не менше 6-7 хв.

Обробка результатів:

У процесі обробки результатів дослідження необхідно встановити:

- ряди, відтворені повністю і в тій самій послідовності, з якою вони зачитувалися. Для зручності їх позначають знаком "+";
- найбільшу довжину ряду, який у всіх серіях відтворено правильно;
- кількість правильно відтворених рядів, більших ніж той, який відтворений у всіх серіях.

Аналізуючи результати дослідження, важливо звернути увагу на крайні варіанти одержуваних рівнів запам'ятовування. Якщо отримано дуже низький рівень запам'ятовування, то дослідження пам'яті потрібно повторити через кілька днів. Низький та середній рівень короткочасного запам'ятовування може бути підвищений завдяки систематичному тренуванню пам'яті за спеціальними програмами мнемотехніки.

Література: Основна [2, 4; 5, 6]; додаткова [3, 6, 9; 12, 15]

Методичні рекомендації студентам щодо підготовки семінарського заняття

Знання психологічних законів мислення має велике теоретичне та

практичне значення. При підготовці першого питання, студенти повинні диференціювати мислення як предмет психології від філософського і логічного, оскільки психологія вивчає мислення не взагалі, а мислення конкретних людей. Психологію цікавлять не кінцеві результати мисленевої діяльності, а той процес, який їх породжує. Вивчаючи види мислення, треба звернути увагу на те, що психологія досліджує не лише **понятійне** мислення, а і інші форми - **наочно-дійове, наочно-образне**. Предметом психологічного дослідження виступає як процес, так і діяльність. Тобто мислення розгортається в часі, містить в собі етапи: початок, протікання, завершення.

Дуже важливо познайомитися з головними характеристиками мислення як опосередкованість, узагальненість, відображення зв'язків і відношень між предметами у словесній формі. Потім потрібно виокремити передумови, які призводять до виникнення мислення в філогенезі та онтогенезі. Також важливо виокремити три рівні детермінації індивідуального мислення: рівень людини як індивіда, рівень людини як особистості, рівень людини як індивідуальності.

При відповіді на питання форми мислення, слід звернути увагу на визначення таких форм як **поняття, судження і умовивід** та на їх мовні форми. Студентам необхідно також орієнтуватися у класифікації цих логічних форм. Але при цьому треба пам'ятати, що психологія досліджує внутрішні причини та закономірності, які призводять до утворення тих чи інших пізнавальних результатів. Особливо це стосується аналізу мислення як процесу розв'язання певних задач. Останні є відправним пунктами мислення. Саме цю процесі розв'язання завдань мислення чітко виступає як сукупність основних мисленевих операцій: **аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, абстрагування**. Виклад цього питання доцільно проілюструвати схемою мисленевих операцій.

Також студенти повинні вміти виокремлювати індивідуально-психологічні характеристики мислення, які треба розглядати на двох рівнях: на рівні людини як індивіда та на рівні людини як особистості.

Опрацьовуючи матеріал, який знайомить з такою формою відображення дійсності як пам'ять, слід знати як виникали теорії, що мали на меті пояснення сутності пам'яті та її закономірностей. Ці теорії вивчали різні аспекти проблеми дослідження процесів пам'яті. Необхідно засвоїти такі види пам'яті: за змістом матеріалу - **образна, словесно-логічна, емоційна, рухова**; за особливостями мети діяльності - **мимовільна та довільна**; за тривалістю закріплення та збереження матеріалу - **оперативна, короткочасна, довготривала**.

Потрібно звернути увагу на **мнемонічні** прийоми, які полегшують запам'ятовування шляхом надання інформації іншого смислу та іншої структурної організації. Як приклад мнемотехніки можна згадати запам'ятовування кольорів веселки та назв планет.

Останнє питання теми знайомить студентів ще з одним психічним процесом – **уявою**. Вона є специфічним процесом, спрямованим на пізнання образів бажаного можливого майбутнього або образів того, що відсутнє в досвіді людини, але що може бути створено нею за певними даними. Треба засвоїти те, що уява тісно пов'язана з образною пам'яттю, оскільки вона опирається на минулий досвід людини та з мисленням, адже вона пов'язана зі створенням нового. Специфіка уяви як пізнавального процесу полягає в тому, що вона є основою створення нових предметів, які задовольняють ті чи інші потреби людини. В уяві своєрідно і неповторно відбивається зовнішній світ, вона дозволяє програмувати не тільки майбутню поведінку, але й уявляти можливі умови, в яких ця поведінка буде здійснюватися.

Семінарське заняття 4. Емоції та почуття - 2 год.

Мета: ознайомлення з емоційною сферою, сферою емоцій і почуттів, їх взаємозв'язком і відмінністю та формами вияву

1. Поняття емоцій та почуттів.
2. Характеристика видів емоційного реагування.
3. Функції емоцій.
4. Характеристика вищих почуттів.

Поняття і категорії теми: емоції, почуття, альтруїстичні емоції, комунікативні емоції, гностичні емоції, пугнічні емоції, гедонічні емоції, фрустрація, афект, настрій, пристрасть, любов, кохання, стеничні емоції, астеничні емоції, праксичні почуття, естетичні почуття, інтелектуальні почуття, моральні почуття, стрес, страх, радість, подив, атракція, дружба, заздрість, щастя, симпатія, антипатія.

Теми рефератів

1. Емоції та пізнавальні процеси.
2. Психологічні теорії емоцій.
3. Шляхи подолання страху.
4. Стратегії боротьби зі стресом.
5. Виховання почуттів.
6. Функції емоцій.
7. Психологія кохання.

Пошукові питання для обговорення

1. Що таке емоції?
2. Які види емоцій ви знаєте?
3. Почуття: що це таке?
4. Дайте визначення таким поняттям: амбівалентність, апатія, депресія, пристрасть, стрес, емпатія.
5. Проаналізуйте основні теорії емоцій.
6. Яке співвідношення емоцій і особистості?
7. Якому з видів почуттів (естетичному, практичному або моральному) відповідають положення:
а) це суб'єктивне ставлення до різних видів практичної діяльності;

б) це ставлення особистості до своєї поведінки і до поведінки інших людей в залежності від її відповідності або невідповідності загальнолюдським етичним цінностям;

в) це суб'єктивне ставлення до прекрасного або потворного в соціальному і природному середовищі.

Методика «Визначення стану фрустрації»

Інструкція. Ознайомившись з питаннями, дайте відповідь, чи згодні ви з ними (поставте поруч із номером знак «плюс») чи ні (поставте знак «мінус»).

Дайте відповідь:

1. Ви заздрите благополуччю деяких своїх знайомих?
2. Ви незадоволені стосунками в сім'ї?
3. Ви вважаєте, що гідні кращої долі?
4. Ви вважаєте, що могли б досягти більшого в особистому житті або в роботі, якби не обставини?
5. Вас засмучує те, що не здійснюються плани і не збуваються надії?
6. Ви часто зриваєте зло або досаду на кому-небудь?
7. Вас злить, що комусь щастить в житті більше, ніж вам?
8. Вас засмучує, що вам не вдається відпочивати або проводити дозвілля так, як того хочеться?
9. Ваше матеріальне становище таке, що гнітить вас?
10. Ви вважаєте, що життя проходить повз вас (проходить дарма)?
11. Хтось чи щось постійно принижує вас?
12. Невирішені побутові проблеми виводять вас з рівноваги?

Обробка даних і висновки. За кожен позитивну відповідь нараховується по 1 балу. Підраховується загальна сума балів. Якщо опитуваний набрав 10-12 балів, то він дуже фрустрований, 5- 9 балів - стійка тенденція до фрустрації, 4 бали і менше - фрустрація відсутня.

Методика «Діагностика рівня соціальної фрустрованості»

Інструкція. Пропонується опитувач, який фіксує рівень вашої незадоволеності соціальними досягненнями в основних аспектах

життєдіяльності. Прочитайте кожне питання і зазначте одну відповідь в цифрах: повністю задоволений (0 балів), швидше задоволений (1 бал), важко відповісти (2 бали), скоріше не задоволений (3 бали), повністю не задоволений (4 бали).

Дайте відповідь:

Чи задоволені ви:

Своєю освітою?

Взаємовідносинами з колегами по роботі (навчанні)?

Взаємовідносинами з адміністрацією на роботі?

Взаємовідносинами з суб'єктами своєї професійної діяльності (пацієнти, клієнти, учні і т. п.)?

Змістом своєї роботи в цілому?

Умовами професійної діяльності (навчання)?

Своїм становищем у суспільстві?

Матеріальним становищем?

Житлово-побутовими умовами?

Відносинами з чоловіком (жінкою)?

Відносинами з дітьми?

Відносинами з батьками?

Обстановкою в суспільстві (державі)?

Відносинами з друзями, найближчими знайомими?

Сферою послуг і побутового обслуговування?

Сферою медичного обслуговування?

Проведенням дозвілля?

Можливістю проводити відпустку?

Можливістю вибору місця роботи?

Своїм способом життя в цілому?

Обробка даних. По кожному пункту визначається (в балах) рівень фрустрованності. Вираховується набрана сума балів і ділиться на 20 (число питань).

Інтерпретація результатів. 3,5-4 бали - високий рівень соціальної фрустрованності; 3,0-3,4 бала - підвищений рівень фрустрованності; 2,5-2,9 бала - помірний рівень фрустрованності; 2,0 - 2,4 бали - невизначений рівень фрустрованності; 1,5 - 1,9 бала - знижений рівень фрустрованності; 0,5-1,4 бала - дуже низький рівень; 0- 0,5 бала - відсутність або майже відсутність фрустрованності.

Література: Основна [4; 5, 6, 8, 10]; додаткова [3, 5, 9; 12, 15, 18]

Методичні рекомендації студентам щодо підготовки семінарського заняття

Вивчаючи цю тему, необхідно звернути увагу на спорідненість емоцій і почуттів. Вони виникають і проявляються на основі переживання. Емоції і почуття - це психічні форми переживання людини. Вони виявляють ставлення особистості до світу, самого себе і виконують сигнальну, оціночну і регулятивну функції. Опиняючись в основі мотивів, поведінкової активності і будучи суб'єктивною формою вираження потреб, емоції передують діяльності з їх задоволення та реалізації, спонукаючи і направляючи. Тому емоції не тільки супроводжують, а й впливають на предметну діяльність і спілкування людини з іншими людьми. Емоції характеризуються універсальністю, тобто виникають незалежно від наших потреб і діяльності.

Студентам слід спрямувати вивчення на різновиди емоцій. Можна класифікацію емоцій відобразити у вигляді таблиці, що допоможе краще зорієнтуватися в різноманітному світі емоцій. Залежно від особливостей цілеутворення та зв'язків з пізнавальними процесами виділяються такі форми психічних переживань, як: ідеосінкразія, емоції, афекти, настрої, стреси, пристрасті, фрустрація, вищі почуття.

Також треба пам'ятати, що емоційні процеси є взаємозв'язаними з енергетичною активністю організму. Різні переживання змінюють діяльність органів дихання, травлення, серцево-судинної системи, залоз внутрішньої

секреції, мускулатури і ін. Емоції вираджають оцінне ставлення до умов життєдіяльності і подій та різняться ступенем усвідомленості. Вони мають кількісні і якісні характеристики: інтенсивність, тривалість, знак і модальність.

Необхідно звернути особливу увагу на те, що незважаючи на спільну основу, емоції і почуття є відносно незалежними, самостійними.

Важливо усвідомити, що почуття як одна з основних форм переживань відрізняються відносною стійкістю. Почуття пов'язані не лише з потребами, але і із знаннями людини і визначають спрямованість особистості. Характерними ознаками почуттів є предметність, суб'єктність, полярність, амбівалентність та інтимний характер.

Для освоєння теми потрібно також виокремити і вивчити основні функції емоцій і почуттів.

Студентам необхідно зосередити свою увагу на таких формах виявів емоційного життя як настрої, афекти і стресові стани. Важливо проаналізувати вплив стресових станів на діяльність людини. До дезорганізації діяльності призводять астеничні емоції, а до активізації діяльності – стеничні.

Останнє питання теми присвячене особливій групі, яку складають вищі почуття, що формуються в процесі онтогенезу та соціалізації особистості. До них належать: морально-етичні, інтелектуальні, практичні та естетичні почуття. Необхідно дати детальну характеристику цим видам почуттів.

Семінарське заняття 5. Поняття про волю. - 2 год.

Мета: ознайомлення з феноменом волі, його природою та основними вольовими якостями

План

1. Сутність і функції волі.
2. Типи критеріїв волі.
3. Вольові дії.
4. Вольові якості.
5. Розвиток та виховання волі.

Поняття і категорії теми: воля, складний вольовий акт, простий вольовий акт, боротьба мотивів, вольове зусилля, сила волі, екстернальний локус контролю, інтернальний локус контролю, абулія, апраксія, витримка, терплячість, ініціативність, рішучість, наполегливість.

Теми рефератів

1. Безвілля, його причини та запобігання.
2. Класифікація вольових якостей.
3. Виховання вольових якостей.
4. Відмінності між людьми з сильною та слабкою волею.
5. Проблема свободи волі у психології.
6. Теорії волі.

Пошукові питання для обговорення:

1. У чому виявляються головні функції волі?
2. У чому полягає істотна відмінність між довільною та мимовільною дією?
3. Що таке вольове зусилля та якими чинниками воно зумовлюється?
4. Що таке сила волі і чим вона зумовлюється?
5. Якими є головні етапи розвитку складної вольової дії?
6. Чим у психологічному значенні відрізняються поняття «бажання» та «воління»?
7. Які причини можуть викликати боротьбу мотивів?
8. Що може впливати на прийняття людиною рішення?
9. Які чинники, на вашу думку, чинять найбільший вплив на розвиток волі людини?
10. У чому полягає слабкість волі та які її причини?

Література: Основна [1; 4, 6, 8, 9, 10]; додаткова [3, 4, 7, 10; 12, 15, 17]

Методичні рекомендації студентам щодо підготовки семінарського заняття

Студенти повинні чітко визначати специфічні характеристики вольового процесу, встановлювати відмінності між простим та складним вольовими актами на підставі знання їх структури, наводячи при цьому відповідні приклади; називати основні вольові якості особистості, характеризувати їх, розкривати умови розвитку. У процесі вивчення волі, як психічного процесу, студенти мають чітко усвідомлювати, що вона є свідомою організацією і саморегуляцією людини своєї діяльності й поведінки і спрямована на подолання труднощів при досягненні поставлених цілей.

Студенти повинні зафіксувати, що воля є важливим компонентом психіки людини, нерозривно зв'язаної з мотивами, пізнавальними і емоційними процесами. Вольові дії за своєю природою причинно обумовлені, і виникають в процесі активної взаємодії з середовищем. Вольова активність має складну психологічну структуру і включає ставлення до зовнішніх впливів, мотивацію, а також свідому саморегуляцію.

Студенти повинні знати основні функції волі, вміти визначати обставини, які потребують вольової регуляції, вміти розділяти вольові дії на прості та складні, здійснювати аналіз складної вольової дії, а також розумітися у вольових якостях особистості: цілеспрямованості, принциповості, самостійності, ініціативності, витримці, рішучості, наполегливості, організованості, дисциплінованості і сміливості. Слід пам'ятати, що сукупність усіх наведених позитивних вольових якостей особистості утворює силу волі людини, яка є ступінню необхідного вольового зусилля для досягнення будь - якої мети.

Семінарське заняття 6. Психічні властивості особистості - 2 год.

Мета: ознайомлення з такими психічними властивостями особистості як темперамент, характер та здібності, їх видами та сутністю

План

1. Види та властивості темпераменту.
2. Роль темпераменту в діяльності людини.
3. Характер, його структура.
4. Основні риси типового характеру.
5. Здібності та їх види

Поняття і категорії теми: темперамент, тип вищої нервової діяльності, екстраверсія, інтроверсія, сенситивність, реактивність, пластичність, ригідність, резистентність, характер, структура характеру, типи характеру, акцентуація характеру, риси характеру; здібності, структура здібностей, загальні здібності, спеціальні здібності, задатки, обдарованість, талант, геніальність

Теми рефератів

1. Вплив темпераменту на діяльність.
2. Порівняльний аналіз теорій темпераменту.
3. Характер та його структура.
4. Акцентуації характерів. Позитивні та негативні якості акцентуацій (за К.Леонгардом, А.Є. Личком, А.В. Петровським)
5. Історія типології характерів.
6. Значення діяльності для розвитку здібностей.
7. Основні рівні розвитку здібностей.
8. Талант і геніальність.

Пошукові питання для обговорення:

1. Якими властивостями психічної діяльності характеризується темперамент?
2. У чому виявляються особливості поведінки екстраверта?
3. У чому виявляються особливості поведінки інтроверта?
4. Як може позначатися темперамент на формуванні рис особистості?
5. У чому полягає виховання темпераменту?

6. Яку роль у діяльності фахівця в системі суб'єктних відносин відіграє знання темпераменту людини?
7. Які риси особистості поєднуються в характері?
8. Які компоненти можна виокремити в структурі характеру?
9. Які риси характеру особистості є типовими, а які - нетиповими?
10. У чому виявляється акцентуація характеру особистості?
11. Як пов'язані між собою характер і темперамент?
12. Що таке здібності? Як вони співвідносяться із задатками?
13. Сутність поліфункціональності задатків.
14. Чи можна здібності зводити до знань, умінь і навичок?
15. Що таке загальні здібності?
16. Що таке спеціальні здібності? Їх види.
17. Значення діяльності для розвитку здібностей.

Методичні рекомендації студентам щодо підготовки семінарського заняття

Студенти повинні усвідомити, що темперамент характеризує динамічну сторону психічних реакцій людини – їх темп, швидкість, ритм, інтенсивність. Темперамент - це індивідуальна особливість людини, яка проявляється у її збудливості, емоційній вразливості, зрівноваженні та рухливості психічної діяльності.

Необхідно звернути увагу на те, що індивідуальні особливості реагування на різні обставини дали підстави для розподілу людей на декілька груп або типів темпераменту. Саме тому доцільно опрацювати основи історичного погляду на темперамент, де перша типологія темпераменту пов'язана з ім'ям грецького лікаря Гіппократа (3-4 вв. до н.е.). Також студенти повинні ознайомитися з поглядами на темперамент Галена, Аристотеля, Е. Канта, В. Вундта, П.Ф.Лесгафта. Окрему увагу треба

приділити аналізу типології Кречмера – Шелдона (конституційній теорії темпераменту). А також орієнтуватися у сучасних теоріях послідовників І.П. Павлова, розумітися у факторній теорії темпераменту (Гілфорд, Конрад, Айзенк, Теплов, Мерлін, Анастасі), виділяти компоненти темпераменту.

Вивчаючи тему, студенти повинні засвоїти таке: поняття «характер» з поняттям «темперамент» тісно пов'язані, але не тотожні. Так, під поняттям «характер» розуміють сукупність стійких індивідуальних особливостей, які складаються і проявляються в діяльності й спілкуванні, обумовлюючи типові для індивіда способи поведінки. Важлива різниця поміж темпераментом і характером полягає в тому, що у характері особистість розвивається зі сторони її змісту, а в темпераменті – зі сторони своїх динамічних проявів. Характер виникає і формується у суспільстві, при цьому в характері кожної людини проявляються типові риси суспільства.

Вивчаючи проблеми типології характеру, студенти повинні засвоїти, що спроба побудови типології характерів була в центрі уваги протягом всієї історії психології. Однією з найвідоміших є типологія німецького психіатра й психолога Е. Кречмера. Пізніше аналогічну спробу здійснив американський колега У. Шелдон, а у наші дні Е. Фром, К. Леонгард, А.Є. Личко. Студенти повинні чітко усвідомлювати, що характер є сплавом вродженого та набутого, де під вродженим розуміють тип нервової системи, а під набутим – системи тимчасових зв'язків, до яких належать: темперамент (його природна основа), почуття, воля, інтелект, потреби й інтереси, переконання; вміти розрізняти риси характеру (позитивні або негативні), які виражають різне ставлення людини до дійсності, а також вміти аналізувати типи акцентуації характеру.

При вивченні здібностей, важливо усвідомити, що існують різні трактування цього поняття. Необхідно виділити основні ознаки поняття «здібність». Студенти повинні засвоїти сутність здібностей як психологічної властивості, встановлювати їх співвідношення із задатками як природною передумовою їх формування, розуміти сутність поліфункціональності

здатків, наводити приклади цієї властивості задатків; вміти встановлювати принципову відмінність здібностей порівняно зі знаннями, уміннями і навичками, розкриваючи їх співвідношення; розкривати сутнісні характеристики різних видів здібностей та рівнів їх розвитку; аналізувати проблему співвідношення біологічного та соціального в розвитку здібностей особистості, розкриваючи комплекс умов, що забезпечують їх розвиток.

Література: Основна [2, 3, 5, 7, 9, 10]; додаткова [1, 3, 5, 9; 11, 15, 18].

Мета: ознайомлення з психологічною специфікою процесів спілкування, які розглядаються під кутом зору взаємовідносин особистості та суспільства

План

1. Спілкування як міжсуб'єктні взаємини.
2. Будова і закономірності спілкування.
3. Види і функції спілкування.

Поняття і категорії теми: міжособистісні стосунки, спілкування, засоби спілкування, комунікація, модель комунікативного процесу, асертивність, конфлікт, співробітництво; соціальна перцепція, каузальна атрибуція, емпатія, афіліація, атракція, інтеракція, ідентифікація, рефлексія, вербальне спілкування, мова, невербальне спілкування, проксемика, кінесика, просодика, ольфакторика, такесика.

Теми рефератів

1. Спілкування і психічний розвиток.
2. Проблема самотності.
3. Спілкування як взаємодія між людьми.
4. Комунікативна сторона спілкування.
5. Перцептивна сторона спілкування.
6. Невербальне спілкування та його види.
7. Сутність конфлікту та його запобігання.

Пошукові питання для обговорення

1. Що таке «спілкування»?
2. Які види спілкування ви знаєте?
3. Що таке афіліація?
4. Які функції спілкування?
5. Охарактеризуйте канали та засоби комунікацій.
6. Які шляхи забезпечення ефективних комунікацій?
7. Що таке фасцинація?
8. У чому відмінність вербального і невербального спілкування?
9. Які жести називаються ілюстраторами?
10. Що таке проксемика?
11. Що таке кінесика?

12. Яка роль невербального спілкування?
13. Які є зони спілкування?
14. Що таке ольфакторика?
15. Що таке соціальна перцепція?
16. Навести класифікацію перцептивних механізмів.
17. Що таке ідентифікація?
18. Охарактеризуйте стереотипізацію.
19. Наведіть приклад стереотипу.
20. Що таке емпатія?

Література: Основна [2, 4; 6, 7, 9, 10]; додаткова [2,4, 8, 10, 11; 14, 18]

Методичні рекомендації студентам щодо підготовки семінарського заняття

Означена тема з є дуже важливою для вивчення особистості у системі суспільних відносин. Отже, студентам рекомендується дуже ретельно опрацювати питання даної теми, користуючись не тільки основною літературою, але й додатковою.

Студентам важливо звернути увагу на визначення спілкування, оскільки немає універсального визначення цього поняття. Це пояснюється багатобічністю і складністю вищезначеного феномена. Спілкування є соціальним феноменом, природа якого виявляється в соціумі, в середовищі людей під час передавання соціального досвіду, норм поведінки, традицій та ін. Воно сприяє збагаченню знань, умінь і навичок учасників спільної діяльності, задовольняє потребу в психологічному контакті. Можна використати таке визначення: спілкування - це багатоплановий складний процес встановлення контактів між людьми, в результаті якого здійснюється вплив однієї людини на іншу, обмін інформацією та вироблення загальної стратегії взаємодії, сприйняття, розуміння іншої людини. В спілкуванні реалізується потреба в іншій людині.

Також необхідно усвідомити, що спілкування має велике значення в формуванні психіки людини, її розвитку та становлення розумної, культурної поведінки. Через спілкування з психологічно розвинутими людьми, завдяки широким можливостям до навчання, людина формує та здобуває всі свої вищі

пізнавальні здібності та якості через активне спілкування з розвинутими особистостями, вона сама стає особистістю.

У психології спілкування вважається важливою соціальною потребою. В процесі спілкування людина реалізує цілу низку потреб: потреба у пізнанні, потреба бути індивідуальністю, потреба у престижі, у безпеці, знятті напруження, соціального порівняння. Студенти повинні усвідомити, що спілкування є особливою діяльністю.

Підготовка основних питань семінару передбачає уточнення знань студентів про специфічні характеристики спілкування як процесу та особливого виду діяльності, його функції, структуру, засоби комунікації, механізми та ефекти, що виявляються в перцептивному аспекті спілкування, характерні особливості інтерактивного аспекту спілкування, специфіку різних видів взаємодії. Студенти повинні усвідомлювати, що будь - яка людина цілком самостійно тлумачить інформацію, яка надходить до неї, фільтрує та оцінює її в залежності від власного сприйняття світу, власного соціального положення, культурного розвитку, віросповідання, власного віку, статі. Вона займає щодо інформації активну позицію: погоджується або заперечує, готує відповідь, доповнює інформацію, аналізує мотиви, навіть бере участь у формуванні думок співрозмовника.

Студенти повинні знати, що види спілкування поділяються:

- залежно від контингенту: на міжособистісне, особистісно – групове, міжгрупове;
- залежно від функцій, які виконує людина на: формальне і неформальне ;
- за тривалістю: на короткочасне і тривале;
- за включенням: на безпосереднє та опосередковане;
- за завершенням: на закінчене та незакінчене.

Студенти повинні усвідомити різницю та взаємовплив між вербальною та невербальною комунікацією, зрозуміти, що невербальна комунікація, яка

супроводжує вербальне спілкування, має підтекст, котрий полегшує, збагачує та поглиблює сприйняття інформації, яка передається.

Студенти повинні знати, що спілкування це багатоплановий процес, в якому можна виділити такі основні сторони, як комунікативна, інтерактивна, перцептивна. Вони повинні вміти розрізняти і характеризувати ці аспекти спілкування.

III. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА

Процес навчання у своїй основі спирається на самостійну роботу студентів, що є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом. До змісту самостійної роботи студента входять:

- вивчення робіт, зазначених у програмі курсу «Психологія ділового спілкування» в години самостійної роботи;
- написання реферату (на вибір);
- виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань;
- осмислене сприйняття всіх тем і робота над матеріалами лекцій за курсом;
- підготовка до семінарського заняття і активна участь у ньому;
- підготовка до задачі модульного контролю.

Успіх самостійної роботи в багатьох випадках залежить від чіткого планування. Головним тут є вмілий розподіл часу між дисциплінами, які вивчаються, в чому може надати допомогу індивідуальний план-графік.

Основою самостійної роботи є вивчення рекомендованої навчальною програмою літератури.

При цьому необхідно зрозуміти і запам'ятати не текст взагалі, а головне, найбільш істотне, передусім визначення, категорії й узагальнюючі висновки.

Практика роботи з літературою показує, що не можна повністю покладатися на власну пам'ять. Необхідно обов'язково робити записи прочитаного тексту. Існують такі випробувані форми записів:

- план;
- тези;
- виписки;
- конспект.

План – це схематично записана сукупність стислих думок, найбільш стисла форма запису.

Тези – це сформульовані своїми словами думки автора. Тези можуть складатися у вигляді відповідей на питання плану.

Виписки – це дослівні, документально точні виписки з тексту. Дана форма зручна для збору матеріалу з будь-якої проблеми з різних джерел. Виписки робляться у вигляді цитат, цікавих фактів, вдалих формулювань.

Конспект – це самостійний, логічно зв'язаний запис, який поєднує план, виписки, тези. Складання конспекту – справа творча, головне в ній відтворення основних положень документа, який вивчається, своїми словами з дослівною випискою тільки висновків, узагальнень, теоретичних формулювань.

Тема1. Виникнення й розвиток психіки людини - 4 год.

Питання для вивчення

1. Виникнення психіки.
2. Розвиток психіки в філогенезі.
3. Виникнення і розвиток людської свідомості.

Поняття і категорії теми: онтогенез, філогенез, подразливість, чуттєвість, тропізм, інстинкт, інтелектуальна поведінка, свідомо діяльність, дифузна нервова система, гангліарна нервова система, трубчата нервова система.

Методичні рекомендації щодо самостійного вивчення теми

Студенти повинні розуміти що виникнення і розвиток психіки – найскладніший процес. Існують два різних філософських розуміння природи і проявлення психіки: матеріалістичне і ідеалістичне. Ідеалістичний підхід убачає початок психічного в понятті «духовна енергія», ототожнюючи її з «внутрішньою стороною» матерії, і веде передісторію психічного з незапам'ятних часів, які іменуються «преджиття». Тут психічна енергія протистоїть фізичній сполучаючись з нею. Основне положення ідеалістичного підходу – життя на землю зародилось уперше завдяки згущенню в матерії психічній енергії. Матеріалістичне пояснення цього питання базується на досягненнях біології та історії. Тут виникнення психіки розглядається як результат довготривалого розвитку матерії.

Вивчаючи тему студенти повинні розрізняти поняття подразливість і чуттєвість. Так «подразливість розуміє під собою здатність живого організму реагувати на діяння біологічно значимих (біотичних) впливів, вона характерна для елементарної рослинної стадії розвитку життя». Щодо «чуттєвості», то вона є, за висловлюванням А.Н. Леонтьєва, прикметою виникнення психіки. «Чуттєвість – це здатність деяких живих організмів

сприймати подразники, які володіють сигнальною функцією щодо подразника, який має пряме біологічне значення».

Студенти мають також розрізняти види нервової системи як механізму поведінки і психічної діяльності, а також стадії розвитку психіки. Особливу увагу слід приділити саме виникненню і розвитку людської свідомості. При цьому слід ураховувати два факти. Перший - спадкова природа людини сама по собі не визначає психічного розвитку особистості, але відіграє певну роль у формуванні психічних властивостей. Другий – зміст і характер психічних процесів і властивостей визначається не будовою організму, а предметним світом, який стимулює діяльність і відбивається людиною.

Студенти повинні знати основні етапи в еволюції психіки і її механізмів; чітко розумітися у рівнях розвитку нервової системи і рівнях психічного відображення. Вони повинні орієнтуватися в проблемі розвитку поведінки у філогенезі, мати уявлення про різні погляди на проблему виникнення психіки.

Запитання для самоконтролю:

1. В чому полягає гіпотеза французького біолога, антрополога і гуманіста П'єра Тейяра де Шардена (См. П'єр Тейяр де Шарден. Феномен человека. Преджизнь. Жизнь. Мысль. Сверх – жизнь. М.,1987.)
2. Яку роль відіграє спадковість?
3. В чому полягає сутність відмінностей психіки тварини і людини.
4. Стадії і рівні розвитку психіки й поведінки тварин (за О.М. Леонт'євим і К.С.Фарбі).
5. Співвідношення поміж інстинктивними та індивідуально набутими формами поведінки тварин.

Література

1. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: Навч. посіб. для студ. вищ. пед. закл. освіти / П.А. М'ясоїд. - К. : Вищ. шк., 2007. - 479 с.

2. Основи психології: Підручник для студентів вузів / О.В. Киричук, В.А. Роменець, В. Татенко та ін. - 3-тє вид. – К.: Либідь, 2007. - 632 с.
3. Психологія: Навч.посіб./ О.Винославська та ін. –Київ: «ІНКОС», 2005. - 352 с.
4. Психологія: Підруч. для студ. вузів / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін. - 3-тє вид. - К. : Либідь, 2007. - 558 с.
5. Шапар В. Психологічний тлумачний словник. – Харків: Прапор, 2004. – 640 с.

Тема 2. Проблема особистості в сучасній психології - 4 год.

Питання для вивчення

1. Концепції особистості в загальній психології.
2. Співвідношення понять «людина», «індивід», «особистість», «індивідуальність».
3. Структурний аналіз особистості. Біологічне і соціальне в структурі особистості.
4. Соціальний статут і соціальні ролі. Поняття про егоідентичність. «Я» - образ і «Я» - концепція.
5. Самооцінка особистості. Механізми психологічного захисту.

Поняття і категорії теми: індивід, особистість, індивідуальність, структура особистості, біологічна підструктура, соціальний досвід, направленість, активність, мотив, інтерес, ідеали, переконання, навички, цілі, установки, рівень домагань, самооцінка, фрустрація, соціальна роль, соціальний статут, егоідентичність, механізми психологічного захисту: витискування, конверсія, раціоналізація, проекція, екстерналізація, інтерналізація.

Методичні рекомендації щодо самостійного вивчення теми

Розглядаючи питання «Концепції особистості в загальній психології», студенти повинні ретельно опрацювати тему 2. Слід звернути увагу на те, що кожна з шкіл психології по своєму окреслювала коло проблем особистості, при цьому ці проблеми формувалися відповідно до поглядів науковців на предмет психології взагалі.

Вивчаючи співвідношення понять «людина», «індивід», «особистість», «індивідуальність», студенти повинні знати, що в психології широко використовуються близькі, але не тотожні поняття. Саме тому слід чітко розрізняти обсяги цих понять. Так людина це насамперед біологічна істота, яка належить до класу ссавців виду *Homo Sapiens*. Людина - істота

суспільна. Вона носій свідомості. Вершиною розвитку свідомості є самосвідомість людини. Індивід - це окрема жива істота, представник біологічного роду. Щодо поняття «особистість», то в психології існує понад ста її визначень. Але взагалі обсяг поняття «особистість» вужче, ніж об'єм поняття «людина». Особистість можна визначити як діяча суспільного розвитку, свідомого індивіда, який займає певне становище в суспільстві й виконує певну суспільну роль. Щодо поняття «індивідуальність», то його визначення може бути таким: індивідуальність – це людина, яка характеризується з боку своїх суспільно-значущих відмінностей від інших людей; це своєрідність психіки і особистості індивіда, її неповторність. Отже індивідуальність може проявлятися інтелектуальній, емоційній і вольовій сферах.

Студенти повинні розумітися в розгляді питань про особистість як про структуру і систему взаємозв'язаних та взаємодоповнюючих елементів. Вони повинні знати атрибути, які висуває структурний аналіз як основі характеристики особистості, як психологічного феномену, розумітися на питаннях співвідношення біологічного і соціального в структурі особистості.

Студенти повинні усвідомлювати, що особистість, яка розвивається, підлягаючи соціалізації в її конкретно – історичній формі, інтеріоризуючи елементи культури і досвід поколінь, несе в собі органічну і обмежуючу сукупність соціальних відносин, яка обмежується соціальним статусом і соціальною роллю. Студенти повинні чітко розрізняти і розумітися в цих поняттях, знати види ролей і від чого залежать їх діапазон та кількість.

Студенти також повинні знати визначення і наповненість понять егоїдентичність, «Я- концепція», розумітися у компонентах «Я-концепції», знати визначення поняття «самооцінка», від чого вона залежить і чому піддається захисту, розумітися у механізмах психологічного захисту.

Запитання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте поняття «людина», «індивід», «особистість», «індивідуальність»;

2. Чим відрізняються біологічний і соціальний компоненти в структурі особистості?
3. Від чого залежить самооцінка особистості?
4. Охарактеризуйте поняття «егоідентичність». В чому її позитивне значення?
5. Охарактеризуйте механізми психологічного захисту.
6. Характеристика соціального статусу і соціальної ролі вашої професії.
7. Важливість адекватної самооцінки у професійній діяльності .
8. Візьміть аркуш паперу та напишіть на ньому в стовпчик цифри від 1 до 15 і п'ятнадцять разів дайте письмово відповідь на питання: «Хто Я». Напишіть 15 різних відповідей, які Ви нібито даєте самому собі. Пишіть їх в тому порядку, в якому вони спадають Вам на думку.

Проаналізуйте власний список. Відповіді можуть включати в себе як об'єктивні, так і суб'єктивні характеристики. Об'єктивні - це віднесення себе до певної групи, визначення статусу, суспільних ролей, функцій. Суб'єктивні - це характеристики, які пов'язані з рисами, якостями, станами особистості.

Прикладами першої категорії є характеристики себе, як «студент», «дівчина», «дружина», «православний», «вивчаючий економіку» тощо. Прикладами суб'єктивних категорій є такі, як «добрий», «втомлений», «дуже добрий чоловік», «спокійний», «розумний студент», «лінивий» тощо. Яких характеристик у Вас представлено більше? Які з них Ви поставили на перше місце? Які - на останнє? Які для Вас є більш значимими? Що Вас задовольняє з того, що Ви написали? Що Ви хотіли б змінити?

9. Самооцінка є центральною характеристикою емоційного компонента «Я-концепції». Находження кількісного виразу рівня самооцінки є важливою умовою усвідомлення своїх особливостей. Визначити рівень самооцінки можливо за допомогою методу вибору слів, які характеризують уявлення людини про те, які риси вона хотіла б мати і дійсно має (позитивні та негативні).

Інструкція. Із запропонованого списку рис характеру виберіть та запишіть

в зошиті ліворуч ті риси, які Ви вважаєте позитивними, а праворуч — негативними. Потім, у лівому стовпчику позитивних рис, знаком «+» позначте ті риси, які притаманні Вам. Аналогічну дію виконайте у правому стовпчику.

СПИСОК ЯКОСТЕЙ

Делікатність, ініціативність, принциповість, довірливість, непрактичність, лукавість, нещирість, наполегливість, уважність, пихатість, безжалісність, беззахисність, самовідданість, запальність, гордість, ніжність, допитливість, мрійливість, образливість, злопам'ятність, снобізм, альтруїзм, дотепність, хитрість, егоїстичність, привітність, самостійність, самовпевненість, вразливість, безкорисливість, витриманість, гуманність, щирість, відкритість, великодушність, розсудливість, вдячність, безстрашність, жорстокість, бурчливість, соромливість, вірність, неуважність, розважливість, горячкуватість, дисциплінованість, винахідливість, пасивність, впертість, скромність, організованість, практичність, настирність, раціональність, замкнутість, емоційність, самолюбивість, люб'язність, зарозумілість, самовладання, улещуваність, наївність, жадність, безтурботність, невразливість, лінь, жорсткість, байдужість.

Література

1. Общая психология: (Курс лекций) / Сост. Е.И. Рогов. - М.: ВЛАДОС, 2000. - 448 с.
2. Павелків Р.В. Загальна психологія. Підручник. - К., 2002. – 506 с.
3. Основи психології: Підручник для студентів вузів / О.В. Киричук, В.Роменець, В. Татенко та ін. - 3-тє вид. - К. : Либідь, 2007. - 632 с.
4. Психологія: Навч.посіб./ О.В.Винославська та ін. –Київ: «ІНКОС», 2005. –
5. Психологія: Підруч. для студ. вузів / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін. - 3-тє вид. - К. : Либідь, 2007. - 558 с.

Тема 3. Психологічна природа активності особистості.- 2 г.

Питання для вивчення

1. Потреба як основа активності особистості.
2. Психологічна концепція потреб. Ієрархія потреб.
3. Мотиваційна сфера особистості. Перемінні мотиваційної сфери. Поняття про спрямованість.
4. Концепція мотивів в сучасній психології. Мотиви і соціальні позиції.

Поняття і категорії теми: потреба, активність, мотив, мотиваційна сфера, інтерес, переконання, спрямування, установки, ідеали, спрямованість.

Методичні рекомендації щодо самостійного вивчення теми

Розглядаючи дану тему, студенти повинні чітко усвідомлювати, що активність особистості, як здатність людини до здійснення суспільно значущих перетворень оточуючої дійсності в процесі індивідуальної, сумісної діяльності, творчості та спілкування, є одним з основних і необхідних проявів життя внутрішньої сили потягів, спрямованих на задоволення потреб організму. Саме потреби є джерелом активності людини, або тварини; потреба розглядається як дефіцит, необхідність. При цьому вони повинні чітко розуміти відмінності поміж активністю людини і тварини: активність тварини - це прояв інстинктивних біологічних потреб організму; щодо активності людини, то тут провідними чинниками являються свідомі та цілеспрямовані прагнення.

Студенти мають розумітися у суб'єктивній та об'єктивній сторонах потреб, розрізняти вітальні та культурні потреби, їх сутність. Вони повинні усвідомлювати та вміти наводити приклади того, що перетворення людини в особистість є за своєю суттю виникненням у людини ієрархії потреб та їх становлення соціальними знизу догори, враховуючи той факт, що біологічні потреби стають соціальними за способом їх задоволення.

Дуже доречним, при вивченні даної теми, буде графічне зображення ієрархії потреб згідно концепції А. Маслоу.

Ж – потреби у самоактуалізації (розвиток власної особистості)

Е - естетичні потреби (гармонія, порядок, симетрія, краса)

Д – пізнавальні потреби (знати, вміти, розуміти, досліджувати)

Г - потреби в поважанні (компетентність, авторитет)

В – потреби в належності та любові

Б – потреби у безпеці

А – фізіологічні (органічні) потреби (голод, спрага, потреба у продовженні роду і т.п.)

Студенти повинні знати, що результатом усвідомлення особистістю своїх потреб являються мотиви, які проявляються в конкретних прагненнях до їх задоволення. Студенти мають знати визначення понять «мотив», «мотиваційна сфера», чим вони розрізняються; вміти визначати дві сторони будь – якого мотиву (енергетичну та сенсоутворюючу), мати поняття про спрямованість особистості, розрізняти свідомі (інтереси, переконання, бажання, ідеали і тощо) та несвідомі мотиви (потяги, установки).

Студенти повинні розуміти, що досягнення мотиваційної сфери особистості пов'язане з певними труднощами, бо проникнення в цю сферу означає визначення людського «Я». Саме тому, при вивченні мотиваційної сфери студенти повинні вміти чітко визначати і розумітися в такому :

1. Існує стільки мотивів, скільки існує еквівалентних класів відносин „індивід– середовище”.

2. Мотиви не існують за межами оцінювальних диспозицій і формуються в процесі онтогенетичного розвитку як відносно стійкі оцінювальні диспозиції.

3. Люди розрізняються за індивідуальними проявами мотиваційної сфери.

4. Поводження та діяльність людини можуть бути обумовленими багатьма мотивами (конфліктуючими та взаємодіючими).

5. Мотив залишається діючим, доки не досягнуто цільового стану. Якщо ціль не можна досягти, мотивація може ліквідуватися.

6. Будь- який прояв психіки може бути мотивом. Стимулювати діяльність та поведження можуть знання, вміння. Здобуті навички та звички.

7. Мотиваційну сферу людини з точки зору її розвитку можна оцінити за

параметрами : щирість та гнучкість.

8. Діяльність людини завжди є мотивованою, але її не слід змішувати з мотивацією. Так, психіка в цілому може працювати на діяльність (сприймання, пам'ять, мислення, увага, емоційно-вольова сфера і тощо)

Студенти повинні знати загальнонауковий погляд на проблему активності особистості, чітко розрізняти поняття «мотив», «мотиваційна сфера», «потреба», розумітися у перемінних мотиваційної сфери - поняттях «інтерес», «переконання», «спрямовання» «установки», «ідеали», мати уяву про спрямованість особистості.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте властивості творчої особистості за А. Маслоу.
2. Чим відрізняються поняття «мотив» та «потреба»?
3. Від чого залежить розуміння вчинків людини?
4. Як пов'язані поміж собою мотиви та соціальні позиції?
5. Ієрархія потреб А. Маслоу та особливості творчої особистості.

Література

1. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: Навч. посіб. для студ. вищ. пед. закл. освіти / П.А. М'ясоїд. - К. : Вищ. шк., 2007. - 479 с.
2. Основи психології: Підручник для студентів вузів / О.В. Киричук, В.А. Роменець, В.О. Татенко та ін. - 3-тє вид. - К. : Либідь, 2007. - 632 с.
3. Павелків Р.В. Загальна психологія. Підручник. –К.: Кондор, 2009.- 576с.
4. Психологія. О.В.Винославська та ін. –Київ: «ІНКОС», 2005. – 352 с.
5. Психологія: Підруч. для студ. вузів / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін. - 3-тє вид. - К. : Либідь, 2007. - 558 с.
6. Основи соціальної психології: Навч. посібник / О.А. Донченко, М.М. Слюсаревський та ін. - К.: Міленіум, 2008. - 495 с.
7. Орбан-Лембрик Л.Є. Соціальна психологія: Підручник: У 2 кн. Кн. 2. – К.: Либідь, 2006. – 560с.

Тема 4. Діяльність та її види - 4 год.

Питання для вивчення

1. Поняття про діяльність.
2. Ціль та мотиви діяльності.
3. Структура діяльності. Способи діяльності і процес їх освоєння.
4. Поняття про навички. Процес формування вмінь та навичок.
5. Умови формування вмінь та навичок. Різновиди вмінь та навичок.
6. Види діяльності. Творчість.

Поняття і категорії теми: діяльність, активність, мотив, ціль, інтеріоризація, екстерналізація, зворотна аферентація, опредмечування, розпредмечування, дія, вміння, навички, вправи, автоматизація навиків, перенесення навиків, інтерференція, гра, навчання, праця, творчість.

Методичні рекомендації щодо самостійного вивчення теми

Студенти повинні усвідомити, що діяльність – одна з основних категорій психологічної науки. Діяльність – це специфічно людська, регульована, свідома активність, породжувана потребами і спрямована на пізнання й перебудову зовнішнього світу і самої людини. Саме цілісна діяльність суб'єкта у її різновидах та формах, в її філогенетичному, історичному і онтогенетичному розвитку є предметом психології.

Діяльність починається тоді, коли суб'єкт протиставить себе об'єкту. Діяльність – це сутність людини та її психіки. Вся психіка може розглядатися як психічна діяльність. Окремі процеси можуть розглядатися як діяльність. Вони приймають участь у діяльності, набувають розвитку в неї, самі є окремими видами діяльності. Таким чином, діяльність має внутрішній компонент (анатомо – фізіологічні структури і процеси ЦНС, психологічні процеси і стани, уключені в регуляцію діяльності) і зовнішній компонент (рухи, пов'язані з практичним виконанням діяльності).

Студенти мають знати, що діяльність має власну структуру і включає в себе дії і операції, як складові одиниці, які співвідносяться з потребами, мотивами і цілями. Студентам слід усвідомити значення наведених вище

понять. Вони повинні вміти розрізняти дії на зовнішні, предметні та внутрішні, розумові; мотиви та цілі - на близькі, далекі, особисті, суспільні, вміти їх характеризувати. Студенти повинні знати, що дії, як відносно закінчені елементи діяльності, спрямовані на досягнення проміжних цілей, підпорядковані загальному мотиву. Тут треба згадати, що мотиви діяльності і поведінки людини генетично пов'язані з її органічними і культурними потребами і те, що мотивація може бути близькою, віддаленою, чітко усвідомленою, несвідомою, особистою, суспільною. Мотиви в процесі діяльності можуть змінюватись, при цьому тип діяльності визначається за її домінуючим мотивом.

Студенти повинні знати, що свідомо діяльність людини характеризується не тільки цілями й мотивами, але й певними способами, за допомогою яких вона відбувається. Це вміння, навички та звички. Студенти мають знати про їх свідому, напівсвідому та несвідому природу і розумітися у процесі та умовах формування вмінь та навичок.

Студенти повинні усвідомлювати, що раніше утворені навички можуть допомагати виробленню нових навичок або гальмувати, затримувати цей процес. Отже саме тут слід приділити основну увагу поняттям «перенесення» і «інтерференція» дій. Принцип інтерференції є характерним для розвитку суспільства. Особливо яскраво це проявляється у переломні періоди або переломні епохи. З однієї сторони, інтерференція породжує ілюзію стабільності, а з іншої – робить перешкоди подальшому розвитку. При опрацюванні теми студенти повинні добре запам'ятати, що розрізняють три головні різновиди діяльності: гру, вчення, працю. Характерною особливістю для усіх видів людської діяльності є те, що вони пов'язані з мовною діяльністю. Вона сприяє розвитку змісту і форм усіх видів діяльності, та їх цілеспрямованості і мотивації.

Особливу увагу студентам слід звернути на визначення творчості як продуктивної діяльності, яка сприяє виникненню якісно нового, яке

відрізняється неповторністю, оригінальністю і суспільно-історичною унікальністю.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Що таке активність? Що є джерелом активності?
2. Що таке діяльність? У чому полягає її суттєва відмінність від активності?
3. Психологічна структура діяльності.
4. У чому виявляється взаємозв'язок внутрішньої та зовнішньої сторін діяльності за О. Леонтьєвим?
5. У чому полягає сутність інтеріоризації та екстеріоризації дій?
Наведіть приклади.
6. Як забезпечується контроль за процесом виконання діяльності?
7. Що таке навичка? Етапи формування навичок.
8. Чому полягає формування навички методом спроб і помилок неефективно?
9. Що є показником досконалості навички?
10. Специфічні ознаки основних видів діяльності.

Творчі завдання та проблемні ситуації

1. Визначте, який закономірний зв'язок між психікою і діяльністю виявляється в наведеному прикладі.

«Вивчення людей похилого віку та довгожителів засвідчує, що поступове вивільнення від обов'язків і пов'язаних з ними функцій призводить до звуження та порушення особистості і, навпаки, постійний зв'язок з довколишнім життям сприяє збереженню особистості аж до смерті. Якщо людина з певних причин припиняє професійну, громадську діяльність, то це зумовлює глибокі зміни у структурі її особистості (за Б. Г. Ананьєвим).

2. Чи можна стверджувати, що принципова відмінність різних видів діяльності полягає в характері їх результатів?

Література

1. Основи психології: Підручник для студентів вузів / О.В. Киричук, В.А. Роменець, В.О. Татенко та ін. - 3-тє вид. - К. : Либідь, 2007. - 632 с.
2. Павелків Р.В. Загальна психологія. Підручник. –К.: Кондор, 2009.- 576 с.
3. Психологія: Навч.посіб./ О.В.Винославська та ін. –Київ: «ІНКОС», 2005. – 352 с.
4. Психологія: Підруч. для студ. вузів / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін. - 3-тє вид. - К. : Либідь, 2007. - 558 с.
5. Основи соціальної психології: Навч.посібник /О.А.Донченко, М.М.Слюсаревський та ін. - К.: Міленіум,2008. - 495 с.
6. Орбан-Лембрик Л.Є. Соціальна психологія: Підручник: У 2 кн.Кн. 2. – К.: Либідь, 2006. – 560 с.

IV. КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ЗАЛІКУ

1. Предмет психології.
2. Основні періоди становлення психології як науки.
3. Психіка і мозок.
4. Стадії розвитку психіки.
5. Психіка як система.
6. Основні напрями психології.
7. Структура сучасної психології.
8. Класифікація методів психології.
9. Поняття «індивід», «особистість», «індивідуальність».
10. Теорії особистості. Спрямованість особистості.
11. Самосвідомість і Я-концепція особистості.
12. Чуттєві форми пізнання дійсності.
13. Загальні властивості закономірності відчуттів.
14. Класифікація відчуттів та їх характеристика.
15. Сприймання, його сутність та різновиди.
16. Пам'ять та її види.
17. Індивідуальні особливості пам'яті та її розвиток.
18. Раціональні форми освоєння дійсності.
19. Мислення та його операції.
20. Форми мислення та його види.
21. Уява, її сутність та види.
22. Процеси уяви.
23. Увага та форми її вияву.
24. Характерні властивості уваги.
25. Поняття емоцій і почуттів.

26. Психологічні теорії емоцій.
27. Функції емоцій і почуттів у житті людини.
28. Основні якості і форми переживання почуттів.
29. Сутність і класифікація психічних станів.
30. Особливості та зовнішні вияви психічних станів.
31. Шляхи подолання страху.
32. Воля як вища психічна функція.
33. Структура вольової дії.
34. Вольові якості особистості.
35. Поняття мотивації, мотивів, потреб.
36. Темперамент та його сутність.
37. Психологічна характеристика типів темпераменту.
38. Сутність і структура характеру.
39. Типологія характерів.
40. Характеристика здібностей і проблема їх вимірювання.
41. Види і структура здібностей.
42. Поняття діяльності.
43. Психологічна структура діяльності.
44. Різновиди навичок та вмінь.
45. Основні види діяльності.
46. Спілкування та його сутність.
47. Види спілкування.
48. Функції та структура спілкування.
49. Соціальна група та її види.

50. Міжособистісні взаємини в групі

**V. МОДУЛЬНО-РЕЙТИНГОВА СХЕМА ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ,
УМІНЬ І НАВИЧОК ДЛЯ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ
З ДИСЦИПЛІНИ « ПСИХОЛОГІЯ ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ»**

Протягом вивчення студентами дисципліни використовується модульно-рейтингова технологія навчання. Умови її реалізації дають можливість студентам отримати залік «автоматом» за умов досягнення відповідного рейтингу. Для цього необхідно самостійно спланувати особисту стратегію самоуправління навчальною діяльністю згідно з наведеними нижче умовами.

Модульно-рейтингова технологія (МРТ) являє собою комбіновану систему умов навчально-творчої діяльності (НТД) студентів, серед яких виділяють:

- 1) структурований поділ навчального матеріалу на окремі тематичні блоки (модулі),
- 2) технологічна послідовність вивчення дисципліни з відповідним дидактичним забезпеченням,
- 3) система мотиваційних стимулів.

Навчальний модуль – це логічно завершена частина навчального курсу дисципліни, що містить декілька тематичних лекцій, має відповідне дидактичне забезпечення та методичні рекомендації для самостійної індивідуальної навчально-творчої діяльності студентів і завершується контрольною акцією (модульним контролем).

Модульний контроль – це поетапний контроль рівня засвоєння студентами навчального матеріалу у балах рейтингу за програмою дисципліни.

Рейтинг – це інтегральне кількісне оцінювання навчально-творчої діяльності студентів (активність і рівень знань, виконання практичних робіт, якості самостійної аудиторної та позааудиторної роботи, участь в науковій роботі тощо), яка визначається відповідною кількістю балів.

Розрахунок загальної рейтингової оцінки:

$$ЗР = K_1 + K_2 + K_3 + K_4 + K_5,$$

де ЗР – загальний рейтинг студента,

$K_1... K_5$ – бальні коефіцієнти, які враховують аудиторну роботу студентів (таблиця 1).

Таблиця 1.

Бальна шкала підсумкової рейтингової оцінки

ОЦІНКА НА ПРАКТИЧНОМУ ЗАНЯТТІ	K_1
«5» (відмінно за тему)	+ 5
«4» (добре за тему)	+ 4
«3» (задовільно за тему)	+ 3
«2» (незадовільно за тему)	+0
жодної оцінки за курс	- 10
ВІДВІДУВАННЯ ЛЕКЦІЙ	
K_2	
Присутність на лекції	+ 1
перша пропущена лекція	0
друга і наступні пропущені лекції	- 1
не пропущено жодної лекції	+ 2
ПРИСУТНІСТЬ НА СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТТЯХ	
K_3	
Присутність на семінарському занятті	+ 1
перше пропущене семінарське заняття	0
друге і наступні пропущені семінарські заняття	- 1
не пропущено жодного семінарського заняття	+ 2
ВЕДЕННЯ КОНСПЕКТУ	
K_4	
змістовний конспект по темі	+ 1
конспект лекції доопрацьовано самостійно	+ 2
є конспект	0
відсутній конспект по темі	- 1
всі лекції доопрацьовані самостійно	+ 2
РІВЕНЬ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ (РТА)	
K_5	
цікава доповідь на практичному занятті (реферат)	+ 5
розробка тестового завдання по модулю (30 тестів з 3 варіантами відповідей кожний)	+ 5
участь у науково-теоретичній конференції з публікацією тез виступу	+ 10

розробка і проведення в групі вікторини по модулю	+ 5
письмова контрольна робота по модулю	+ 20

Примітка. Кожен студент має можливість протягом семестру підготувати не більше 1 тестового завдання та 2 рефератів, а також провести не більше 1 вікторини. Пасивна робота студентів на заняттях відзначається викладачем і може оцінюватися від'ємною кількістю балів.

Максимальна сума отриманих балів протягом вивчення дисципліни складає:

$$K_1 \text{ (оцінки на практичних заняттях)} = + 5 * 9 \text{ СЗ} = 45 \text{ балів}$$

$$K_2 \text{ (відвідування лекцій)} = + 1 * 9 \text{ лекцій} + 2 = 11 \text{ балів}$$

$$K_3 \text{ (відвідування практичних занять)} = + 1 * 9 \text{ СЗ} + 2 = 11 \text{ балів}$$

$$K_4 \text{ (ведення конспекту)} = + 1 * 9 \text{ тем} + 2 = 11 \text{ балів}$$

$$K_5 \text{ (РТА)} = + 10 + 5 + 10 + 5 + 20 * 2 \text{ модуля} = 70 \text{ балів}$$

$$\text{ЗР} = 45 + 11 + 11 + 70 = 137 \text{ бали}$$

Якщо загальний рейтинг студента досяг зазначеної суми балів (зазначеній у табл.2), студент або отримує залік без його складання, або допускається до складання заліку. Можливий також варіант, що студент не допускається до складання заліку і повинен ґрунтовно попрацювати над дисципліною.

Табл. 2.

Оцінювання студентів за загальним рейтингом

Кількість балів (загальний рейтинг)	Оцінка
90 і більше	залік (автомат)
60 – 89	допуск до складання заліку
менше 60	не допуск до складання заліку (необхідна ґрунтовна робота)

VI. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: Навч. посіб. для студ. вищ. пед. закл. освіти / П.А. М'ясоїд. - К. : Вищ. шк., 2007. - 479 с.
2. Основи психології: Підручник для студентів вузів / О.В. Киричук, В.А. Роменець, В.О. Татенко та ін. - 3-тє вид. - К. : Либідь, 2007. - 632 с.
3. Павелків Р.В. Загальна психологія. Підручник. – К.: Кондор, 2009.- 576с.
4. Психологія: Навч.посіб./ О.В.Винославська та ін. - Київ: «ІНКОС», 2005. – 352 с.
5. Психологія: Підруч. для студ. вузів / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін. - 3-тє вид. - К. : Либідь, 2007. - 558 с.
6. Основи соціальної психології: Навч.посібник /О.А.Донченко, М.М. Слюсаревський та ін. - К.: Міленіум, 2008. - 495 с.
7. Орбан-Лембрик Л.Є. Соціальна психологія: Підручник: У 2 кн. КН. 2. – К.: Либідь, 2006. – 560с.
8. Столяренко Л. Д. Основы психологии : Учеб. пособие для студентов вузов /

- Л.Д. Столяренко. - 3-е изд. - Ростов н/Д : Феникс, 2004. - 672 с.
9. Шапар В. Психологічний тлумачний словник.–Харків: Прапор, 2004.- 640 с.
10. Ярошевский М. Г. Психология в XX ст.- М., Прогресс, 2004.- 447 с.

Додаткова

1. Дьяченко М. И. Психология: Слов.-справ. / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. - Минск : Хэлсон, 2005. - 399 с.
2. Иващенко Ф. И. Задачи по общей психологии : [Учеб. пособие для пед. ин-тов] / Ф. И. Иващенко. - Минск : Вышэйш. шк., 2004. - 80 с.
3. Климов Е. А. Основы психологии: Практикум: Учеб. пособие для студентов вузов не психол. специальностей / Е. А. Климов. - М. : ЮНИТИ, 2005. - 176 с.
4. Климов Е. А. Психология: Воспитание: Обучение: Учеб. пособие для студентов / Е.А. Климов. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. - 375 с.
5. Крысько В. Г. Психология и педагогика в схемах и таблицах : Учеб.-метод. пособие / В.Г. Крысько. - Минск : Харвест, 2005. - 384 с.
6. Маклаков А. Г. Общая психология: Учеб. пособие для студентов вузов и слушателей курсов психол. дисциплин / А. Г. Маклаков. - СПб. и др.: Питер, 2006.- 592 с.
7. М'ясоїд П. А. Задачі з курсу загальної психології: Навч. посіб. для студентів пед. вузів / Міжнар. фонд "Відродження". - К. : Вищ. шк., 2007. - 184 с.
8. Немов Р.С. Психология: В 3 кн. : Учеб. для студентов высш. пед. учеб. заведений. - М. : ВЛАДОС, 1998. Кн. 1 : Общие основы психологии. - 2006. - 688 с.
9. Общая психология: (Курс лекций) / Сост. Е.И. Рогов. - М.: ВЛАДОС, 2000. - 448 с.
10. Таннен Д. Общаться на работе. Как? - М.: Эксмо- Пресс, 2007. -329 с.
11. Трухін І. О. Соціальна психологія спілкування. – К.: ЦУЛ, 2005. – 363 с.

12. Практикум по основам психологии: Тесты и хрестоматия : Учеб. пособие для студентов / Подгот. В. А. Мельниковым. - Симферополь : Сонат, 2007. - 255 с.
13. Цимбалюк І.М., Яницька О.Ю. Загальна психологія. Модульно-рейтинговий курс для студентів вищих навчальних закладів. – К.: ВД «Професіонал», 2004. - 304 с.
14. Франкл В. Человек в поисках смысла. – М.: Прогресс, 2001. – 367 с.
15. Фрейд З. Введение в психоанализ: Лекции. – М.: Наука, 1998. – 457 с.
16. Фромм Э. Искусство любви. – Минск: Полифакт, 2000. – 90 с.
17. Щербатых Ю.В. Психология стресса. – М.: Эксмо, 2005. - 345 с.
18. Эриксон Э. Детство и общество. –СПб.: Ленато: 2005. -592 с.

VII. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Абстрагування (лат.abstractio - відволікання) – операція мислення, яка полягає у уявному виділенні певних ознак досліджуваного об'єкта й у відволіканні від інших.

Аглотинація (agglutinare - приклеювати) – один зі способів створення образів уяви, в яких поєднуються будь-які якості, властивості, частини.

Агресія (aggression - напад)- це емоційна реакція на неможливість подолати якісь бар'єри, досягти певних цілей, що виражається у руйнівних діях з метою заподіяти матеріальну, фізичну, психологічну шкоду, або навіть знищити інших людей

Адаптація (adaptacio - пристосування)– пристосування органу до тривалого впливу подразнику, що виражається в зміні чуттєвості – зниженні або підвищенні її

Акцентуації (accentus - наголос)- надмірна виразність окремих рис характеру та їх сполучень і становить граничні варіанти норми, що межують із психопатіями.

Акцентування - підкреслювання певних рис явища, яке перетворює його загальний вид, причому воно повинно виділяти характерне, суттєве, істотне

Альтруїзм (лат.alter - інший) – система ціннісних орієнтацій особистості, при якій центральний мотив і критерій моральної оцінки – це інтереси іншої людини чи соціальної спільноти.

Аналіз (лат. розкладання, розчленування) - операція уявного розчленування об'єкта або явища на складові його елементи

Аналізатор - нервовий апарат, що здійснює функцію аналізу і синтезу подразників, які надходять із зовнішнього і внутрішнього середовища організму.

Апатія (гр.apatheia - нечутливість)– стан емоційної байдужості і бездіяльності.

Аперцепція (лат.ad – при, до + percipio - сприйняття) – залежність сприймання від минулого досвіду, загального змісту духовного життя людини, а також від психічного стану людини в момент сприймання

Атракція (attrahere – залучати, притягувати) – відчуття привабливості до когось, що виникає при спілкуванні людей.

Атрибуція (лат.attrsbucio – приписування, наділення) – приписування соціальним об'єктам (людині,групі, соціальній спільноті) характеристик, що не залучені до поля сприйняття.

Афект (лат.affektus – щиросердне хвилювання) – короткочасна бурхлива емоційна реакція людини на дію зовнішніх чинників та характеризується значними змінами у свідомості.

Афіліація – (анг.to affiliare - приєднуватися) – прагнення бути в оточенні інших людей.

Бар'єр психологічний – психічний стан, що проявляється як неадекватна пасивність, яка перешкоджає виконанню тих чи інших дій.

Біхевіоризм – (від англ. behavior- поведінка) - напрямок в американській психології ХХ століття, в якому психіка людини розглядається як сукупність різноманітних форм поведінки, які є результатом реакцій організму на стимули зовнішнього середовища.

Відображення – загальна властивість матерії, яка полягає в здатності об'єктів відтворювати ознаки, структурні характеристики та відносини інших об'єктів.

Відтворення - це відновлення матеріалу, що зберігається у довгостроковій пам'яті.

Відчуття – це психічний процес відображення окремих властивостей предметів і явищ навколишнього світу, а також внутрішніх станів організму при безпосередньому впливі подразників на рецептори.

Воля – це психічний процес свідомого керування діяльністю, який виявляється в подоланні труднощів і перешкод на шляху до мети.

Вольова дія – цілеспрямована свідома дія, пов'язана з подоланням труднощів і яка вимагає вольового зусилля.

Вольове зусилля – це особливий стан психічної напруги, який мобілізує фізичні, моральні та інтелектуальні сили людини.

Вольові якості - це певна сукупність психічних властивостей, яка характеризує досягнутий рівень свідомої саморегуляції особистості.

Вчинок – свідомо зроблена людиною і керована волею дія, що виходить із певних переконань.

Гештальтпсихологія – (від нім. Gestalt – образ, форма) – напрямок в західній психології, основною ідеєю якого є вивчення психіки з точки зору цілісних структур (гештальтів).

Гуманістична психологія – напрямок західної психології, який визначає особистість, як унікальну цілісну систему, що являє собою «відкриту можливість» самоактуалізації притаманну тільки людині.

Довільна увага виникає як свідомо спрямоване і регульоване зосередження. Емоції, в більш вузькому значенні, – це безпосереднє, тимчасове переживання якогось певного більш постійного почуття.

Депресія (лат. depressio- пригнічення) – афективний стан, що характеризується негативним емоційним тлом, змінами мотиваційної сфери, когнітивних уявлень і загальною пасивністю поведінки.

Діяльність – специфічний вид людської активності, спрямований на перетворення удосконалення навколишнього світу та самої людини.

Дистрес – негативний вплив стресової ситуації на діяльність людини.

Душа – поняття, що відбиває історично змінювані погляди на психіку людини; нематеріальне, животворне і пізнавальне джерело.

Егоцентризм (ego – Я, centrum - центр) – зосередженість свідомості й уваги людини винятково на самій собі.

Ейфорія (гр. euphoria, від eu - добре, phero - переносу) – піднесений, радісний настрій, що не відповідає об'єктивним обставинам.

Експеримент – (лат. experimentum- спроба, досвід) – метод психологічного дослідження, який передбачає спеціальну організацію ситуації дослідження і вивчення впливу незалежної змінної на одну чи кілька залежних змінних при строгому контролі інших.

Екстернальність – схильність індивіда приписувати причини подій, що відбуваються в житті, зовнішнім чинникам (долі, випадковості тощо).

Екстраверсія – (лат. exter - понад, vertere- обертаю) характеристика індивідуально-психологічних відмінностей людини, що виявляються у спрямованості особистості на світ зовнішніх об'єктів.

Емоційність – властивість людини, що характеризує зміст, якість і динаміку її емоцій та почуттів.

Емоція – (лат. emovere - хвилювати, збуджувати) – психічне відображення у формі безпосереднього переживання змісту життєвих явищ і ситуацій, обумовленого відношенням їхніх об'єктивних властивостей до потреб суб'єкта.

Емпатія – усвідомлення емоційного стану, проникнення-вчування в переживання іншої людини.

Забування - це процес, що характеризується поступовим зменшенням можливості пригадування і відтворення завченого матеріалу.

Загальні здібності – здібності, які забезпечують відносну легкість і продуктивність у засвоєнні знань і виконанні різних видів діяльності

Задатки - природжені анатомо-фізіологічні особливості нервової системи й мозку, що становлять природну основу розвитку здібностей.

Запам'ятовування - це процес закріплення в пам'яті нового матеріалу; введення інформації у пам'ять.

Зараження – це процес передачі емоційного стану від одного індивіда до іншого на психофізіологічному рівні контакту.

Захисні механізми – сукупність несвідомих прийомів, за допомогою яких людина оберігає себе від психологічних травм.

Збереження – процес утримання в пам'яті матеріалу, одержаного в результаті запам'ятовування.

Здібності – це індивідуально-психологічні особливості людини, які відповідають умовам успішного виконання тієї чи іншої діяльності.

Імпульсивність - нестримність та спонтанність реакцій, які виявляються ще до того, як людина встигає обміркувати ситуацію та прийняти свідоме рішення відносно того, як у ній діяти

Інтерес – це спрямованість особистості на певний предмет, явище.

Інтернальність - схильність індивіда приписувати причини подій, що відбуваються в житті, своїй поведінці, характеру, здібностям.

Інтроверсія (лат. *exter* - понад *intro*) характеристика індивідуально-психологічних відмінностей людини, що виявляються у переважній спрямованості на явища власного суб'єктивного світу.

Коливання уваги (флуктуації) – це періодичне короткочасне мимовільне його посилення або послаблення. Ці зміни відбуваються в дуже короткі проміжки часу.

Конкретизація – операція мислення, яка є протилежною узагальненню.

Константність – відносна незалежність образу від умов сприймання.

Концентрованість виявляється у одночасному відволіканні від всього стороннього, у тимчасовому ігноруванні усіх інших об'єктів. Маніпулятивна стратегія орієнтується на бездоганне знання та врахування психологічних станів об'єкту впливу, вміння непомітно і спритно змінити думку людини, домогтися від неї потрібних маніпуляторів дій

Методи емпіричного дослідження – методи, що являють собою сукупність прийомів та операцій, спрямованих на вивчення реальних проявів тих чи інших психологічних явищ.

Методи організації дослідження – складають окрему групу методів; вони мають відношення не тільки до певного етапу загальної методики психологічного дослідження, але й до пізнавального циклу в цілому. До цієї групи належать лонгітюдний та порівняльний методи

Методи теоретичного дослідження – методи, що застосовуються на першому та другому етапі загальної методики психологічного дослідження і допомагають подумки пізнавати сутність певного психічного явища. До цієї групи методів належать моделювання, реконструкція, типізація.

Модальність – властивість відчуттів, їхня якісна характеристика (колір – в зорі, тон і тембр – в слухові, характер запаху – в нюху і т. ін.).

Мотиви – усвідомлені спонукання людини до діяльності або поведінки.

Мимовільна увага це увага, виникнення якої обумовлене фізичними, психофізіологічними і психічними факторами, незалежно від свідомих намірів і цілей людини.

Мислення – процес пізнавальної діяльності індивіда, який характеризується узагальненим та опосередкованим відображенням дійсності.

Навіюваність або суггестія – це готовність сприймати ідеї, почуття, емоції і змінювати під їх дією поведінку не шляхом логічного переконування, а завдяки безпосередньому впливу на психічну сферу без відповідної переробки

Наслідування – це усвідомлене або неусвідомлене повторення (копіювання) зразка або приклада

Настрої - загальний емоційний стан особистості, що виражається в “строї” усіх її проявів.

Нижній абсолютний поріг відчуттів - мінімальна чинність подразника, що викликає ледве помітне відчуття.

Об'єкт психології – психічна реальність як така.

Обсяг уваги визначається кількістю одночасно чітко сприйнятих об'єктів. Встановлено, що кількість сприйнятих простих об'єктів на протязі 0,07 – 0,1 секунди дорівнює 5-7 об'єктам. Цікавим прикладом прояву обсягу уваги є той факт, що слова з кількістю букв до 14 дорослою людиною читаються як цілі і порядок букв у середині слова не має визначального значення для розуміння тексту.

Онтогенез – це індивідуальний розвиток, тоді як філогенез є розвитком виду в цілому.

Особистість – системна соціальна характеристика індивіда, що формує предметну діяльність та спілкування і зумовлює причетність до суспільних відносин.

Пам'ять - це сукупність процесів запам'ятовування, збереження та відтворення людиною свого досвіда

Паніка – це своєрідний емоційний стан, що виникає як слідство дефіциту або надлишку інформації стосовно якоїсь ситуації та проявляється у послабленні вольового самоконтролю та імпульсивних діях

Переключення уваги розуміють як здатність суб'єкта до переходу від однієї діяльності до іншої, від одного об'єкту до іншого, від однієї дії до іншої. Переконавання – це обґрунтоване упровадження у свідомість особистості логіки механізму продуктивних дій та поведінки

Післядовільна увага – характеризується тривалою і високою зосередженістю, з нею обґрунтовано зв'язують найбільш інтенсивну і плідну розумову діяльність, високу продуктивність усіх видів праці.

Подразник – будь-який матеріальний агент, зовнішній або внутрішній, що усвідомлюється або не усвідомлюється, який виступає як умова наступних змін стану організму

Подразливість – це здатність організму відповідати на життєво важливі впливи середовища

Поняття – узагальнене відображення класу предметів в їх найбільш загальних та суттєвих особливостях.

Порівняння – логічна операція мислення, спрямована на співставлення об'єктів в цілому, а також їх окремих сторін, елементів, властивостей.

Потреба – це стан індивіда, що створюється певною нуждою в будь-чому, який людина переживає і усвідомлює. Завдяки потребам здійснюється регулювання поведінки визначається спрямованість мислення, почуттів і волі людини.

Почуття – це внутрішнє відношення людини до того, що відбувається в її житті, що вона пізнає або робить, яке переживається в різноманітній формі.

Предмет психології – індивідуальний світ «Я» людини; людина, як суб'єкт психіки (в останньому визначенні підкреслено поняття суб'єкту, котре вказує на активність людини в самотворенні, самовизначенні в психічному розвитку).

Предметність – властивість сприймання, яка виявляється в тому, що об'єкт сприймається нами як відокремлене в просторі і в часі фізичне тіло

Пристрасті – абсолютно домінуючі, стійкі почуття до певних предметів або явищ.

Психоаналіз – напрям у психології, який вважав, що свідомість становить лише тонкий шар на поверхні несвідомого. Якщо не досліджувати несвідоме, ніяк не можна збагнути природу психіки. Вчення психоаналізу має три рівня: метод дослідження, який спирається на виявлення неусвідомлюваного значення слів, вчинків і продуктів уяви (снів, марень, фантазування) шляхом

тлумачення вільних асоціацій; психотерапевтичний метод, який спирається на це дослідження; сукупність теорій психології і психопатології (теорія дитячої сексуальності тощо), в яких систематизовано дані, отримані психоаналітичним методом дослідження й лікування.

Психологія – це наука про закономірності функціонування психіки як особливої форми життєдіяльності

Психологія гуманістична – напрям, що головним предметом психології визнає особистість як унікальну цілісну систему, яка являє собою живу можливість самоактуалізації – неповторного прояву в реальному житті індивідуального потенціалу людського буття, властивого кожній людині.

Психологія когнітивна – напрям у психології, що вивчає передусім інформаційні процеси, які уявляються по аналогії з функціонуванням обчислювальних пристроїв та намагається довести вирішальну роль знання в організації поведінки суб'єкта.

Рефлекс – опосередкована нервовою системою закономірна відповідна реакція організму на подразник

Рефлекторна дуга – сукупність нервових утворень, що беруть участь в рефлексі.

Рецептор – периферійний відділ, перетворюючий певний вид енергії в нервовий процес

Риси характеру - індивідуальні звичні форми поведінки людини, через які аналізується його ставлення до дійсності

Розподіл уваги – це здатність одночасно виконувати декілька видів діяльності. Можливість розподілу залежить від складності поєднаних видів діяльності. Чим вище складність діяльності, тим складніше розподіляти між ними увагу.

Сензитивні періоди - періоди, що сприяють появі в людини певних психічних новоутворень.

Сенсибілізація – підвищення чуттєвості в результаті взаємодії аналізаторів.

Сенсорний – такий, що відноситься до відчуттів

Синтез – операція побудови цілого із аналітично заданих частин.

Сприймання – цілісне відображення об'єктів та явищ при їхньому безпосередньому впливі на органи почуттів.

Спрямованість особистості – це усталена система найважливіших цільових програм особистості, що визначає смислову єдність її ініціативної поведінки, яка протистоїть випадковостям життя.

Спрямованість уваги виявляється у довільному або мимовільному виборі, вибірковості об'єктів, який відповідають потребам суб'єкту, меті і задачам його діяльності. В залежності від об'єкту зосередження увага може виявлятися у сенсорних, мнемічних, розумових і рухових процесах.

Стрес - особлива форма переживання почуття, що близька за своїми психологічними характеристиками до афекту, але за тривалістю наближена до настрою.

Структуралізм – напрям у психології, головним завданням якого вважається експериментальне дослідження структури свідомості. Головні питання, які намагався висвітлити у цьому напрямі, такі: що являють собою елементи психіки; як вони комбінуються, синтезуючи психіку; чому вони комбінуються саме так, а не інакше.

Талант – це такий рівень розвитку здібностей, коли людина виконує самостійно та оригінально досить складні види діяльності, але у межах вже визначених ідей, напрямів, способів досліджень

Темперамент - це природна особливість поведінки, типова для даного індивіда, яка виявляється в динаміці, темпі, швидкості, ритмі та інтенсивності його реакцій на життєві впливи

Типізація - специфічне узагальнення так, що через конкретне в образі, який виступає типом, виділяється загальнозначуще

Тривожність – підвищена схильність людини переживати занепокоєння в будь-яких ситуаціях життя, у тому числі й тоді, коли причин для цього немає.

Увага - це спрямованість і зосередженість свідомості, що забезпечує підвищення рівня сенсорної, інтелектуальної або рухової активності індивіда. Узагальненість сприймання – віднесеність кожного образу до деякого класу об'єктів, які мають назву.

Узагальнення – операція мислення, яка виявляється в поєднанні істотного в предметі (попередньо відокремленого, отриманого шляхом абстрагування).

Уява - образний за змістом психічний процес, в котрому відбувається як відтворення готових образів, так і побудова нових

Філогенез психіки (історичний її розвиток) - розглядається по аналогії з філогенезом організмів; тому в дослідженні філогенезу мова йде про видовий розвиток психіки у тварин.

Фрейдизм – напрямок в західній психології, заснований З.Фрейдом та його послідовниками, в якому розвиток і структура особистості пояснюється антагоністичними свідомістю психічними факторами. Фрустрація – це психічний стан, викликаний неуспіхом у задоволенні потреби, бажання.

Функціоналізм – напрям у психології, програма якого полягає у 1) з'ясуванні, яким чином індивід пристосовується до зовнішнього середовища через застосування психічних функцій, 2) пошуку засобів найбільш ефективного пристосування. Функціоналізм підкреслював життєву значущість свідомості для суб'єкта.

Характер – це сукупність сталих індивідуальних особливостей особистості, які виявляються в її діяльності і поведінці, у ставленні до інших людей, до навколишнього середовища, до праці, до самого себе

Цілісність - властивість сприймання, яка виявляється в тому, що об'єкт сприймається нами як цілісна структура.

Цілісність - незалежність проявів рис характеру від ситуацій, відсутність розбіжностей у поглядах, єдність слова та діла

Чутливість – психічна форма реакції на середовище, яка передбачає подразливість по відношенню до тих явищ середовища, котрі не мають життєвого значення, але орієнтують організм у середовищі.

Чуттєвість – загальна спроможність до відчуття, яка з'являється в філогенезі, коли живі організми починають реагувати на фактори навколишнього середовища, що виконують сигнальну функцію по відношенню до маючих пряме біологічне значення впливів;